

Λ L E O N O V E D R V Ź B E Λ

Ν Μ С М Х Х Х   10   М С М Х Х Х I V

Vsebina.

I. Razprave:

- Čudež. — Dr. L. Ehrlich 381
Gospodarstvo sovjetske Rusije. — Dr. Iv. Ahčin 389

II. Ocene:

- Novejša literatura o socialnem vprašanju: 1. Otto Schilling Die soziale Frage, 2. Anton Worlitschek Soziales Christentum, Anton Orel Revision der modernen Wirtschaftsverfassung (A. Ušeničnik) 410
Franjo Žg e č Ali spolna vzgoja res ni potrebna? (Dr. J. J.) 424

III. Diskusije:

- Še o Robičevi kritiki Vebrove »Filozofije« (Dr. St. Gogala) 427

ČUDEŽ.

Dr. L. Ehrlich.

»Čudež je kršitev matematičnih, božjih, nespremenljivih, večnih zakonov; potemtakem je čudež protislovje v sebi, ker isti zakon ne more biti istočasno nespremenljiv in kršljiv«, tako pravi Voltaire (Dict. Phil. et Miracle).

»Možnost čudežev kratkomalo zanikavam, ker nasprotujejo zakonom naravnega reda . . . Božja modrost in resnicoljubnost zahtevata, da Bog vzdržuje zakone, ki jih je svetu dal,« tako zopet trdi D. Larroque (Examen critique des doctrines de la religion chrétienne, th. XI. ch. IV). Podobno so govorili nemški racionalisti Frohschammer (Das Wunder ist ein Eingriff in die Gesetzmässigkeit der Natur und ein solcher muß aus unserem Begriff ausgemerzt werden«), Strauß (»Darwin hat die Tür geöffnet, durch welche eine glücklichere Nachwelt das Wunder auf Nimmerwiedersehen hinauswerfen wird.«), Büchner itd.

Ferdo Seidl pravi: »Čudeži so pojavi izven prirodnih zakonov, nedostopni človeški pameti. Ne spadajo torej v prirodnoznanstvene stroke,« ali »samo nepoučeni ljudje še menijo (»verujejo«), da spadajo v prirodni potek izven prirode stoječe sile, modro vladajoče po svoji volji«. »Umni motreči ljudje še niso ugotovili primera, da bi kaka taka sila posegla v zakonito prirodno vrsto dogodkov in jo prodrla. Iz tega sklepajo, da takih sil ni; samo nepoučeni ljudje si jih domišljajo in se varajo z njimi.« »Vsemirje je veličastna fizikalno kemijska enota . . .« »Nobena izven prirode stoječa sila se ne kaže, ki bi posegala v vsemirsko gibanje. Zgolj mehanska sila vlada veliki svetovni stroj.«¹

Še drugi govorijo takole: »Po izsleditvah moderne kemije in fizike je količina tvari in delovne sile (energije) stalna in nespremenljiva (zakon o konstanci tvarine in energije). Čudež bi povečal ali zmanjšal oboje, torej je nemogoč.«

¹ Moderna izobrazba, str. 16, 18, 21.

V teh stavkih so navedeni glavni ugovori naše dobe proti možnosti čudeža.

Nasproti tem trditvam je z nedvomno jasnostjo postavila cerkev dogmo: »Kdor trdi, da se čudeži ne morejo zgoditi in da so vsa poročila o njih, tudi ona v sv. pismu, bajke, bodi izobčen!« (Vatikanski cerkv. zbor, sess. III., cap. III., can. 4.)

Čudeži so po tradicionalni razlagi teologov predvsem taki izredni čutni pojavi, ki presegajo absolutno vse naravne zakone in sile vsemirja in so učinki božje vsemočnosti.

Potemtakem zija med stališčem cerkve in že navedenimi trditvami nasprotnikov nepremostljiv prepad: Cerkev trdi, da je čudež mogoč, nasprotniki pravijo, da ne. Kdo ima prav?

Jedro vseh ugovorov bi mogli takole opredeliti:

Vsemirje tvori zaključen sistem prirodne vzročnosti, ki izključuje vsak tuji vpliv in v katerem delujejo prirodni zakoni z geometrijsko nujnostjo: torej suverenost in determinizem narave. Ta nauk je predvsem plod golega materializma, ki ne priznava drugega počela kot tvar in mehanično gibanje.

Problem čudeža je prav v tem, kako more svobodna volja, ki obvladuje vsemirje, nepričakovano poseči v prirodno dogajanje ter pretrgati nit njegovega tisočletnega, po nujnih fizikalnokemičnih zakonih se razvijajočega poteka.

Ali je nujnost in določenost naravnih zakonov res tolikšna, da takega poseganja v prirodno dogajanje ne dopušča? Materializem, ki nadtvarnega sveta sploh ne priznava in veruje v absolutno suverenost zgolj mehanskih sil, seveda tudi ne more priznati čudežev. Toda o tem se zdaj nočemo prerekati. Tu suponiramo bivanje božje in proučimo razmerje Boğa do naravnih zakonov.

Determinizem naravnih zakonov.

Niti malo ne dvomimo, da bi v naravi ne bilo nekega determinizma. Teorije, ki trdijo, da je ves zunanji svet v neprestanem toku in razvoju (Heraklitov »panta rei«) in da ni stalnih podstati in zakonov (»te si je človek iz utilitarističnega nagiba namislil«) obsojamo v soglasju z nasprotniki.

Oglejmo si nekaj prirodnih zakonov:

Iz fizike in mehanike: napetost plina je obratno sorazmerna z njegovo prostornino; nihalna doba nihala je vedno

enaka, pa naj je sunek jačji ali slabejši. Iz kemije: vodik in kisik se spajata v prostorninskem razmerju 2:1; iz optike: odbiti žarek leži v vpadni ravnini in je odbojni kot enak vpadnemu. Le-te zakone je bilo mogoče ugotoviti prav radi stalne vezi med spremenljivimi pojavi.

Na podlagi takih in podobnih zakonov proučavajo tehniki, gradbeniki, elektromonterji načrte za zgradbe, napeljave, dajejo zdravniki svoja zdravila proti škodljivim bacilom itd. Marconi je vprav letos, in sicer na podlagi znanih mu zakonov uspel s svojim poizkusom. Iz Genove je oddal v vseмир električni val, ki ga je sprejel relais v centralnem paviljonu razstave v Sidneyu. Vžgal je razsvetljavno napravo cele razstave.

Proti onim, ki z grškimi filozofi skeptiki in relativisti niso hoteli priznati determinirane svojstvenosti substanc v prirodi, ali so jim odrekli vsakršno lastno dejavnost, češ, da je Bog edini povzročitelj vseh učinkov (okazionalizem), je vprav shlastična filozofija branila in zagovarjala determinizem v naravi. Bog namreč ne ustvarja sveta in ne deluje po slepi nujnosti svoje narave na zunaj, kakor je n. pr. mislil Spinoza, sicer bi ustvarjal nekaj neskončnega, kar je nemogoče, ampak ustvarja po svoji svobodni volji; ta pa se ravna po mislih božjih, ki spet zasledujejo determinirane in izvestne načrte. Bog, hoteč v stvarstvu podati odsev svoje neskončne popolnosti, tega ni mogel drugače, kakor da je ta odsev svoje popolnosti v mnogoličnosti stvarstva nekako stopnjeval. Tako stopnjevanje pa nujno zahteva determinirane, jasno ločene biti ustvarjenih substanc. Aristoteles in sv. Tomaž sta stvari prav zato primerjala z matematičnimi številkami. Kakor številka sedem ne more biti nikoli nekoliko bolj ali manj sedem, tako tudi n. pr. človek ne more biti bolj ali manj človek. Ta determiniranost ustvarjenih bitij pa ima za posledico determiniranost dejavnosti teh bitij, in zato tudi določeno zakonitost udejstvovanja. Razmnoži aktivne činitelje, razmnožil si tudi vrste reda in zakonitosti. Rek, ki ugotavlja stalno zakonitost dejavnosti v prirodi, imenujemo prirodni zakon.

Prigodnost naravnih zakonov.

Determinizem naravnih zakonov ima svoje meje in je relativnega značaja.

1. Naravnih zakonov ne moremo a priori iz bistva stvari ali substance izvajati, kakor n. pr. izvajamo iz bistva trikotnika matematično resnico: da je vsota trikotnikovih kotov enaka dvema pravima kotoma ali iz bistva duha metafizično resnico, da je duh neumrljiv, ker je enovit in nima delov. Aksiom »celota je večja od dela« nam je neposredno razviden. Metafizične in matematične izsleditve imajo pečat absolutne določenosti in so nespremenljive, kakor je nespremenljiva bit božja sama, v kateri imajo svojo temeljno osnovo.

Temeljna razlika med metafizično matematičnimi zakoni na eni in fizičnimi na drugi strani je vprav ta, da prve izsledimo iz bistva stvari deduktivno, druge z izkustvi induktivno. Afiniteta kemičnih snovi, ki se spajajo po različnih količinah atomov v nove spoje, težnost zemlje, zakoni nihanja itd. so nam znani iz izkustva, a notranje vzročne vezi ne razumemo. Fizikalni zakoni so pač reki, ki ugotavljajo stalno razmerje med pojavi in snovmi kot preizkušeno dejstvo, razlagajo ali dokazujejo ga pa ne. Ti zakoni izražajo *quaestio facti*, ne *quaestio iuris*, kakor je to pri metafizičnih in matematičnih zakonih. Da bi n. pr. imel kak trikotnik kote, ki znašajo več kot 180° , ali da bi bila celota kdaj manjša od dela, je dejansko in miselno nemogoče. Takih čudežev tudi Bog ne more delati. Da pa bi dve tvarini mogli istočasno zavzeti isto prostornino ali da bi se vodik in kisik mogla kdaj spajati v drugačnem razmerju kot 2:1, to je sicer proti našemu stalnemu izkustvu, ne moremo pa uvideti, da bi bilo bistveno in miselno nemogoče, ker bistva tvarin in snovi ne moremo analizirati.

2. Količina stvari in energije, število elementov, smer gibanja ni metafizično a priori determinirana, čeprav bi potekali fizikalno kemični zakoni iz bistva stvari.

3. Da kak činitelj povzroči v smislu fizikalno kemičnih zakonov izvesten učinek, mora stopiti konkretno v akcijo (»*Universalialia non agunt*«) in s toliko intenzivnostjo, da premagá morebitni odpor (zadostno kurivo, da razgreje sobo); dalje ne sme poseči vmes drug činitelj, ki bi akcijo prvega onemogočal (kapljica vode, ki zaduši vžigalico).

Nujnost fizikalno-kemičnih zakonov je torej le relativno absolutna. Potek kozmičnega dogajanja je rezultanta različnih višjih in nižjih sil narave, ki se deloma jačajo, deloma ovirajo:

nižje sile se v zadnjem slučaju podrejajo višjim. Če dvignem kamen od zemlje, ne kršim zakona težnosti, pač pa paraliziram njegov navadni zunanji učinek (da sili kamen k zemlji); če roko odmaknem, radi težnosti kamen pade.

Življenska sila v človeku razkraja hrano v kemične snovi in jih dovaja raznim organom, mišicam, živcem; ta sila obvladuje kemične in mehanične zakone, katerim bi sicer te snovi, prepuščene sebi, sledile, toda ne obvladuje jih tako, da te zakone krši, ampak da premaža pasivnost nižjih sil in jih dvigne tako rekoč do višjih učinkov.

Predvsem zna svobodni, inteligentni činitelj razvrščati in porablјati tvarne snovi in silo na čudovit način. Vrtnar ustvarja s posebno nego nenavadno raznolikost cvetic na vrtu; elektrotehnik pretvarja vodne sile v električno, ki goni stroje, daje razsvetlјavo itd.; z dletom vdahne kipar mrtvemu kamnu nadtvarno lepoto.

V vseh teh slučajih spoštujejo višji činitelji zakone nižjih (determinizem), a spreminjajo navadne zunanje pojave (kontingenca).

Čudež ne krši naravnih zakonov.

Omenjeni slučaji nam nudijo analogijo za čudež. A samo analogijo. Če že človek lahko posega v naravni potek dogodkov, kaj šele Bog. Pa človek je pri vsem svojem delovanju navezan na prirodne zakone; višje, nepričakovane učinke dosega le s preudarno uporabo drugih prirodnih zakonov.

Protestantska liberalna teologija hoče ukovati tudi božje delovanje v verige prirodnih zakonov ter pojmuje čudež kot blagohotno ravnanje božje Previdnosti, ki vodi naravne sile v prid bogaboječih. (Izgon puritancev iz Anglije in njihova naselitev v severni Ameriki ter ustvaritev Združenih držav je zgled takega čudeža!)

Pojem katoliške teologije o čudežu je povsem drugi. Poleg in izven poteka naravnih zakonov povzroča Bog viden ali čuten učinek v naravi, ki se nepričakovano pomeša med druge prirodne učinke ter živi med njimi naprej, kakor n. pr. pade z neba meteor in tvori odslej del zemeljske stvari. Je to izjemni božji poseg v potek kozmičnega dogajanja. Sistem substanc, ki ustvarjajo z različnimi svojstvi posebne

vrste dejavnosti in tako izražajo prirodne zakone, izhaja iz svobodne volje božje, ki je vsaki stvari določila bistvo in naravo po svojih idejah. S tem, da je Bog položil počela in zakone dejavnosti v stvarstvo, ni izgubil možnosti, da ne bi storil sam kot prvotni vzrok nekaj takega, za kar je usposobil drugotne ustvarjene vzroke, ali da ne bi storil kaj takega, česar drugotni vzroki v danem stvarstvu sploh ne zmorejo. Prvo imenuje sholastična teologija čudež *praeter naturam*, drugo pa *supra naturam*. Če Kristus spremeni vodo v vino ali pomiri vihar na morju, je pač storil *hipoma* in *brez prirodnih sil* nekaj takega, kar v normalnem poteku doseže lahko tudi priroda sama. Vodo, ki jo trta vsrkava iz zemlje, spremeni trta tekom dolgih procesov v vino. Viharji se poležejo *polagoma*. Če pa Kristus obudi mrtvega ter *razkrajajočemu se organizmu* vdahne počelo vitalnosti, je to *supra naturam* v tem smislu, da prirodne sile same kaj takega v nobenem slučaju ne zmorejo.

Primer naj nam to pojasni. Ko kralj pošlje svojega poslanca, da ga zastopa pri tujih vladah, mu da omejena pooblastila. Lahko kralj v izjemnih slučajih, recimo, če pride v tisto državo, sam opravlja posle in neposredno razpravlja o zadevah, za katere je sicer pooblastil svojega poslanika, razpravlja pa tudi lahko o zadevah, ki si jih je izrečno pridržal zase. Tako deluje Bog pri čudežih izven in poleg naravnih sil.

Rekli smo, da nudi delovanje človeka-kiparja, ki s svojo roko vdahne marmorju lepoto, delovanje človeškega organizma, ki z življenjsko organsko silo premaguje mehanične zakone, *analogijo* za čudež. Toda radikalna razlika je v tem, da se Bog v čudežu ne poslužuje *višjih prirodnih sil*, ampak *namesto njih* in *brez njih* ustvarja učinek. Pri tem Bog ne krši prirodnih zakonov, nasprotno jih suponira in spoštuje *determinizem* prirode.

Prirodni zakon se glasi: voda se ne more spremeniti v vino, mrtvi ne ožive itd. Kršen bi bil zakon, ako bi se voda sama iz lastne moči spremenila, ali pa mrtva snov iz sebe oživela. Tega nihče ne trdi in ne zahteva od vode ali od mrtve snovi. Prirodni zakon pravi, da gluhonemi, sleporojeni, gobavi, hromi ne ozdravijo *hipoma*, če je bila namreč bolezen organska. Toda nihče ne trdi in ne zahteva, da ozdravijo sami in iz lastne moči. Bog je, ki v slučaju čudeža uniči *degenerirane*

celice organizma in ustvari nove, zdrave. Bog je prvi tvor-
ni in edini vzrok čudeža; drugotnega vzroka, ki bi sicer od-
visno od Boga, a vendar resnično povzročil učinek (n. pr. svet-
nik), ali orodnega vzroka, ki bi nekoliko (kakor orodje!)
pripomogel do čudeža (polaganje rok) v resnici ni. Človek-
svetnik kvečjemu preprosi Boga, da stori čudež; zuna-
nja znamenja so kvečjemu prilika, znamenje, sim-
bol čudeža.

Pri čudežu je torej pravi, resnični povzročitelj nevi-
den, kar nikakor ne krši načela zadostnega razloga; kajti
vsako bitje mora imeti sicer zadosten vzrok za svoje bi-
vanje, ni pa potrebno, da bi bil ta vzrok viden.

Ne samo, da čudež ne krši prirodnih zakonov, on naravnost
suponira determinizem; prav s tem, da Bog iz prirodnih zakonov
izhajajočo pasivnost in odpor premaža, nastane čudež. Ker po
prirodnih zakonih mrtev organizem ne more oživetiti in človek
ne more hoditi po vodi itd., je tak učinek, če se kljub temu
uresniči, čudež. Če bi ne bilo stalnih zakonov v pri-
rodi in bi se dogajanja v naravi poljubno brez zakona vrstila,
bi bila ugotovitev čudeža nemogoča.

Ugovori.

1. Ugovor, da bi čudež kršil zakon o stalnosti (konstanci)
tvari in energije, je brezpredmeten; ta zakon velja le v okviru
prirodnih sil, nikakor pa ne more vezati Boga, ki ga je sam
položil v materijo.

2. Čudež tudi ne pomeni nasilja nad prirodnimi silami. O
nekakem nasilju bi mogli govoriti, če tuja višja naravna sila
(kdo vrže kamen v zrak) ovira, paralizira nižjo; to izgleda tako,
kakor bi se kdo vselil v tuje stanovanje. Toda če je višja sila dala
nižji vse njene zmožnosti in jo v njenem delovanju vzdržuje, pač
ta višja sila poljubno razpolaga z nižjo, kakor n. pr. lončar z
izdelanim loncem ali avtor s svojim spisom itd. Prav to velja
v polni meri za Boga, ki je dal vsaki stvari njeno intimno bistvo
in jo stalno vzdržuje, tako, da je Bog tvorni, vzorni in smotreni
vzrok stvarstva. Bog je torej povsod »doma« in ni vsiljivec«,
kakršnokoli stvar že uporabi za svoje namene. Do Boga so
stvari v odnosu popolne, vsestranske odvisnosti
in poslušnosti, da jih lahko uporablja za učinke, za katere ni-

majo aktivnih zmožnosti. Ta odnos stvari do Boga so imenovali sholastiki *potentia oboedientialis*. Beseda ni prazna, ampak izraža intimno bistvo vseh stvari in njihovo vsestransko odvisnost od Boga. Naravne aktivne zmožnosti stvari in ljudi (težnost, vonj, vid, sluh itd.) se diferencirajo med seboj po bistveno različnih učinkih, ki kažejo tudi meje teh zmožnosti. *Potentia oboedientialis* pa je neomejena in se ne da specificirati po učinkih. Prav tu je mesto za čudež.

3. Čudež je tako nesmotren in nepričakovan prelom prirodnega dogajanja, da bi onemogočal in križal račune znanstvenikov, zdravnikov, končno vseh ljudi, ki se zanašajo na reden potek prirodnega dogajanja.

Toda čudež je redka izjema in to na izvestnem mestu, v določenem trenutku, v versko-nravnem okolju. Kemiki naj se ne boje, da bo Bog s čudeži zmešal njih retorte; tudi zdravnikom se pri diagnozi bolezni ni bati čudeža. V resnici prav lahko vsak uvidi, kako otročji je ta ugovor. Ljudje se v svojih računih in načrtih dejansko ne dajo prav nič motiti od čudeža. Ko je zdravnik izjavil, da je kdo mrtev, se ostali žaloste in pripravljajo pogreb, nikakor pa ne čakajo s prekrižanimi rokami na možnost čudeža, da bi vstal od mrtvih.

4. Čudež se zdi kot poprava, nova izdaja, retuša kozmičnega reda, kot bi Bog ne bil že od začetka mislil na vse; čudež moti veličastno harmonijo vsemirja in prirodnih zakonov. Toda s čudežem Bog na posebno markanten način potrjuje svetovni višjevrstni red, da so namreč nižje sile podrejene višjim, predvsem snovne duhovnim. Ta afirmacija teža višjega duhovnega reda je od časa do časa potrebna, predvsem za take, ki so se kot krti zarili v malenkostne podrobnosti individualnega reda posamnih stvari, pri tem pa pozabili na veličino svetovne harmonije, snovi in duha. Toliko govorijo učenjaki o medsebojnem odnosu vseh delov vsemirja. Naj bi med duhom in stvarjo ne bilo urejenega odnosa? Ali med stvarstvom in stvariteljem? Prav ta odnos podrejenosti stvari do duha, stvarstva do stvaritelja, čudež na izreden način izpričuje in s tem potrjuje vsestransko harmonijo vsemirja.

GOSPODARSTVO SOVJETSKE RUSIJE.

Dr. Ivan Ahčin.

Nemogoče je prav vedeti, kaj se dogaja v Rusiji. Poročila, ki prihajajo k nam, so fragmentarična in si silno nasprotujejo. Očividno je, da opazovalci in poročevalci polagajo v poročila svojo željo ali svoj strah, kakor so pač interesirani na razvoju dogodkov. Večji del smo navezani na uradne podatke Sovjetov, v katerih pa so vse številke prozorno prikrojene za propagando, tako da more le bistro oko poznavalca iz njih razbrati delno resnico.¹

Toda kljub nejasnosti, ki vlada v svetu o enem največjih zgodovinskih eksperimentov, kar jih pozna zgodovina, je neke splošne poteze vendarle mogoče zaznati. Predvsem je očitno, da revolucija prehaja stopnjema v evolucijo, katere najbolj markanten znak je poizkus s petletnim gospodarskim načrtom, ki se je pričel izvajati 1929 in ki naj postane resničnost 1933. Prvi namen petletnega načrta je gospodarska okrepitev in gospodarska osamosvojitve sovjetske Rusije. Drugi namen pa je gospodarsko ustrahovanje Evrope. Večletno upanje na skorajšnje izboljševiziranje Evrope so Sovjeti opustili. Sprevideli so, da morajo svetu pokazati kaj drugega kot samo idejo komunistične države in da morajo razen svojih komunističnih brošur svetovnemu proletariatu nuditi kaj bolj konkretnega, da bo verjelo v uspeh revolucije. Zato stoji danes sovjetska Rusija v znamenju silnega dviga industrije in kolektivizacije zemlje s tem ciljem, da preplavi svetovna tržišča s svojim blagom in s cenenostjo

¹ Nekaj važnejše literature, na katero se opira razprava:

Maurice Dobb, M. A. Russian economic development since the revolution. London, Ed. George Routledge & Sons, 1928. XII + 415 str.

Arthur Feiler, Das Experiment des Bolschewismus. Frankfurt a. M., Frankfurter Sozietätsdruckerei, 1929. 270 str.

G. Grinko: Der 5-Jahrplan der Sowjetunion. Wien, Verlag für Literatur und Politik, 1930. VIII + 288 str.

Pollock Friedrich: Die planwirtschaftlichen Versuche in der Sowjetunion 1917—1927. Schriften des Instituts für Sozialforschung an der Universität Frankfurt a. M. Izdaja Carl Grünberg. Zv. II. Leipzig, Verlag C. L. Hirschfeld, 1929. XII + 411 str.

Wladimir Woytinsky: Tatsachen und Zahlen Europas. 1930. Paneuropaverlag Wien-Leipzig-Paris, 210 str.

Jugow A.: Die Volkswirtschaft der Sowjetunion und ihre Probleme. Verlag Haden & Comp., Dresden, 1930. 371 str.

ter kakovostjo produktov pobije vsako konkurenco. Pride naj svetovni gospodarski polom, kateremu bo že sledilo tudi vse drugo. Da se dvigne produkcija bolj in bolj, uporabljajo Sovjeti poleg prvotnega kadra delavcev cele armade delavskih napol sužnjev. Sovjeti računajo, da bodo čez pet ali deset let vrgli toliko blaga na trg, da ga niti umetne carinske ovire ne bodo mogle ustaviti.

Toda do tega načrta so prišli voditelji sovjetske republike šele polagoma in po mnogih etapah, kar bi radi pokazali v naslednjem. Katere periode je do sedaj prešla boljševiška gospodarska politika?

Doba vojnega komunizma 1918-20.

1. V gospodarskem življenju Rusije so bila leta 1918-20 perioda propada in razkroja.² Narodno gospodarstvo je upropaščala državljanska vojna, gospodarska blokada, posebno pa komunistični poizkusi, izvesti takojšnjo socializacijo zemlje in industrije. Tisti večer, ko se je Lenin vrnil v Moskvo, je s svojim radikalizmom presenetil celo najožje svoje sodelavce. Nikakor ni bil voljan, da pristane na prvo dogmo marksističnega Credo, ki kakor znano, odmerja vodilno vlogo gospodarskemu razvoju v tem smislu, da se mora po nujnem poteku stvari osredotočiti ves kapital v rokah nekaterih privilegirancev-kapitalistov, katere bo razredno zavedno delavstvo razdedinilo in triumfalno proglasilo delavsko diktaturo, ki naj po uničenju buržuazije in kapitalistov polagoma preide v socialističen režim s kolektivnim gospodarstvom. Na kaj takega Lenin ni hotel in ni mogel čakati. Prav dobro se je zavedal, da je Rusija zadnja država na svetu, kjer bi bil mogoč takšen eksperiment s socialno ekonomijo, kakor ga je predvideval ortodoksen marksizem. V nasprotju z drugimi industrijskimi evropskimi državami ruska industrija ni predstavljala ne po svoji produkciji ne po zaposlitvi osebja gospodujočega dela v ruskem narodnem gospodarstvu. Še celo v gospodarskem letu 1926-27, ko je industrija že zelo napredovala, ni bilo zaposlenih v industrijskih

² Pollock, o. c. dobo vojnega komunizma deli na 3 faze: I. Poizkus državnega kapitalizma (oktober 1917 do maja 1918); II. Pravi vojni komunizem (junij 1918 do dec. 1919); III. Poizkus, organizirati gospodarstvo brez trga (januar 1920 do marca 1921).

strokah več kot 2,800.000 prebivalstva med 83 milijoni pridobitnikov. Torej komaj 3:38% proti 87%, zaposlenimi v kmetijstvu (72 milijonov).³ Lenin je videl, da bi predhodna evolucija proletariata, kakor si jo je zamišljala Marx kot potreben in nujen predpogoj za uspeh kolektivizma, vodila v vse predolgo čakanje. Odločil se je zato za takojšnjo revolucijo. Bila pa je vendarle premalo pripravljena. Ni bilo dovolj razredno zavednega proletariata, ki bi držal in vodil oblast. Zato ji je njen vojaški značaj, ki ga je z vsega početka imela, ostal še nadalje do danes. Proletarijatu je sicer dan časten naslov nosilca vse moči, v resnici se pa diktatura v prvi vrsti naslanja na rdečo armado, oblast pa ima v rokah samo mala skupina, oziroma en sam človek-diktator. Ker ni proletarijat v premoči in se voditelji zavedajo, da so pri večini naroda zasovraženi, ki bi jim v svobodni izbiri ne izrekel zaupanja, zato se diktatorsko stanje nadaljuje, čeprav je teoretično diktatura zamišljena kot kratko prehodno stanje.

2. Kakor hitro so komunisti prišli na oblast, so nemudoma proglasili vso industrijo in industrijske obrate kakor tudi hiše za državno last. Pač pa so zaenkrat pustili mužikom zemljo, katere so se polastili ob revoluciji, to pa zato, da so si ohranili njihovo naklonjenost. Bile pa so likvidirane takoj vse banke, denar in vrednote pa so bile proglašene za državno last. Prav tako so boljševiki takoj ukinili vsako občinsko in deželno samoupravo, vsa privatna industrijska ter trgovska podjetja⁴ in tudi zadružna, razbili vse družabne organizacije in prenesli vso upravo ter oblast na krajevne sovjete. Denar je izgubil svojo vrednost in tudi legalno izmeno. Delo je bilo proglašeno za splošno dolžnost: »Kdor ne bo delal, ne bo jedel!« Skoraj vse prebivalstvo je dobilo značaj državnih delavcev in državnih nastavlencev. Država pa je prevzela nalogo, da brezplačno prevzame oskrbo prebivalstva z živili, stanovanjem, obleko kakor tudi vsemi drugimi potrebščinami (knjigami, časopisi, bolniško oskrbo, šolo, gledališčem itd.)

Skoraj se je pokazalo, da je takšen »skok v svobodo« pomenil znižanje življenjskih pogojev na niveau divjakov. Tovarne

³ Jugow, 35.

⁴ 30. nov. 1920. Po tem dekretu so bila podržavljena vsa podjetja, ki so obratovala z več ko 10 delavci brez strojnega pogona in vsa, ki so delala s 5 delavci in stroji.

in industrijska podjetja so morala skoraj popolnoma ustaviti obrat, ker je manjkalo sirovin za predelavo in pogon. Razen tega niso imeli boljševiki na razpolago izurjenega tehničnega vodstva za industrijske obrate in za upravo, brez ozira na to, da na stradalni nivo potisnjeno delavstvo ni imelo veselja do dela. Povprečna industrijska produkcija je padla na 17% predvojnega stanja, v nekaterih panogah se je produciralo komaj 1 do 2% predvojne proizvodnje.⁵

Še večje težave so se pričele, ko je mužik pričel s pasivno rezistenco. Stanje, ki so si ga kmetje »via facti« ustvarili s tem, da so se polastili zemlje, je trajalo le nekaj mesecev. Lenin je spoznal, da predstavlja sredi komunističnega morja kmet-posestnik tako izrazito izjemo, da je po vseh pravilih socialistične države ni mogoče dalje trpeti. Proglasil je zato kolektivizacijo zemlje.⁶ Kmetom je bilo ukazano, da morajo preostanek žetve, kolikor se je ne porabi za lastno vzdrževanje in poselev, oddati v obče namene. Rezultat je bil porazen. Kmetje so zmanjšali posetev in tudi svoje delo. Žita za skupno uporabo je prav malo ostajalo, kar je v prvi vrsti vodilo do strahotne lakote v letih 1920-21. Agrarna produkcija je do l. 1921 padla za 40% predvojne dobe.⁷ Kmetom so poskušali s si'lo jemati skrite zaloge, kar je vodilo do krvavih kmetjskih vstaj in pobojev. Skoraj istočasno je odpovedal prevozni aparat. Vse je razpadalo. Mesta so ostajala brez vode in razsvetljave, hiše so neobljudene in nekurjene razpadale. Kljub temu, da se je vse monopoliziralo, je vsega manjkalo. Živila so se razdeljevala na karte, pri čemer so se godile največje krivice in so tisoče in tisoče meščanskih družin pustili za lakoto umreti. Pomanjkanju hrane so se pridružili mraz in nalezljive bolezni. Tifus, kolera, skorbut so pomagali jetiki in lakoti moriti po brezmejnem ruskem ozemlju. Bolnišnice skoraj niso bile v obratu, manjkalo je tudi vsakih zdravil. Samo število umrlih otrok je po večjih mestih, kakor v Petrogradu, Moskvi, Odesi, Kiewu, Samari znašalo 70%. Šole so bile zaprte in kdor je le mogel, je zapustil mesto in odšel na deželo, da se izogne lakoti.

⁵ Groman W., »Die Volkswirtschaft der USSR«, Berlin, 1927, str. 10.

⁶ Na VIII. kongresu sovjetov od 15.—22. dec. 1920.

⁷ Jugow, str. 26.

Nova ekonomska politika.

3. Gospodarstvo vojnega komunizma je trajalo skoraj štiri leta. Vedno bolj pogosti kmečki upori, veliki delavski štrajki koncem febr. 1921, zlasti pa še upor mornarjev v Kronstadtu je prisilil boljševike k novi gospodarski politiki. Poizkus, organizirati gospodarstvo na osnovi vojnega komunizma je docela propadel, kakor je priznal sam Lenin: »S tem, da smo se odločili za neposreden prehod h komunistični proizvodnji in razdelitvi, smo napravili temeljno napako. Računali smo s tem — ali bolje rečeno predpostavljali smo, ne da bi dovolj proučili —, da je državno proizvodnjo in državno razdelitev produktov v malomeščanski državi mogoče urediti komunistično z enostavnim ukazom proletarske države. Življenje pa je pokazalo, da smo se motili... Na gospodarski fronti smo doživeli spomladi 1921 radi poizkusa, da preidemo v komunizem, poraz, ki je bil resnejši kakor kdarkoli prej...⁸

Prehod k NEP (novaja ekonomičeskaja politika) je torej pomenil dejanski poraz za komuniste, ne pa prostovoljne spremembe gospodarske politike, kakor so skušali svetu prikazati nekateri sovjetski gospodarstveniki, Strumilin, Krumin, Sarabjanow in Eichenwald.⁹

Osnovo za NEP je dal sklep X. strankinega kongresa v Moskvi, ki je določil, da se prisilna oddaja žita nadomesti z naturalnim davkom (21. marca 1921). Ta odredba pomenja popoln prevrat v dotedanji štiriletni komunistični praksi. Do takrat je veljala Leninova zapoved, »da se mora izročiti sleherni pud žita, ki ni potreben za vzdrževanje kmetove družine, živine ali za bodočo setev.«¹⁰ Sklep strankinega kongresa pa je to stanje odpravil in določil, da »sme kmet razpolagati po svoji volji z vsemi živili, sirovinami in krmo, ki mu preostane od plačanih davkov. Lahko jih uporablja za izboljšanje svojega gospodarstva, za zvišanje osebne uporabe, prav tako kot meno za tovarniške, industrijske ali druge deželne produkte. L. 1925 je izšlo celo dovoljenje, da smejo kulaki zaposliti tudi plačane delovne moči. Zanimivo je ugotoviti, da boljševikom ni bilo lahko prelomiti s komunistično ideologijo, kajti na istem stran-

⁸ Lenin, *Gesammelte Werke*, Bd. XVIII., str. 369.

⁹ Jugow, str. 30.

¹⁰ Lenin, *Gesammelte Werke*, Bd. XV. Str. 332.

kinem kongresu ni bila n pr. še dovoljena svobodna trgovina, temveč le v »mejah krajevnih potreb«.

Šele 4. oktobra 1921 je izšel odlok, ki je državnim obratom dovolil nakupovanje na »lokalnih trgih« in 27. oktobra odločba, ki je zopet pripustila svobodno trgovino.

Uvedba »Nove gospodarske politike« je bila precej dolgotrajna in zamotana zadeva. Izvedla se je šele začetkom leta 1922. Največje težave so bile radi tega, ker je Lenin vendarle hotel obdržati socializacijo oz. poddržavljenje industrije, železnic, paroplovbe, veletrgovine in izključno državni monopol na trgovino z inozemstvom. Vse te panoge narodnega gospodarstva so tudi po uvedbi NEP ostale socializirane, med tem ko so bili prepuščeni manjši obrati zasebni uporabi.

Boj za Leninovo dedščino.

4. NEP je pustila zopet precej svobode zasebni iniciativi. Le tej se je zahvaliti, da se je gospodarski položaj Rusije pričel po letu 1922 naglo boljšati. Zopet so pričeli nekateri bogateti, tako v mestih s trgovino in na deželi s kmetijstvom, kjer so veliki kmetje (kulaki) za obdelovanje zemlje uporabljali po več desetih plačanih delavcev. Kulaki so postali važen gospodarski in politični faktor, ki se je učinkovito upiral vsem agrarnim politikom vlade. Vse panoge narodnega gospodarstva so se hitro razvijale¹¹ razen velike industrije, ki je ostala v državnih rokah. V drugem letu NEP producira mala industrija že 40% vseh industrijskih izdelkov. Še v letu 1927-28, pred uvedbo petletnega načrta so v mali industriji producirali državni obrati le 2,1%, zadružna podjetja 24,1% in zasebna 73,8%.¹²

Vendar pa je ta situacija za ortodoksnega marksista bila le nekaj prehodnega in ni mogla dolgo trajati, kajti boljševiki so hitro razumeli, da si v bistveni reči nasprotujejo in da demantirajo sami sebe. Desnica se je sicer še nekam lahko vzi-

¹¹ V teh letih, piše Pollock (str. 134—135), je bil v Rusiji, kakor se glasi nek izvrsten izrek, Adam Smith na novo odkrit. Niso se mogli načuditi, da je zopet zaživelo gospodarsko življenje in da so se zopet vzbudile gospodarske sile, ki jih glavkismus (centrale v dobi vojnega komunizma) ni mogel mobilizirati. Splošno je znano, piše eden najuglednejših komunistov, Smilga, da najslabše gospodarstvo danes bolje funkcionira kot vse administrativne, pravne in smotrene norme.

¹² Jugow, str. 38.

vela v situacijo, a revolucionarnejša levica je pritiskala, da se provizorij skoraj konča. Sicer so se kulakom in nepmenom delale vse mogoče težave in šikane. Toda treba je bilo seči po izdatnejšem sredstvu. Iz nasprotstev med »desničarskim« in »levičarskim« pojmovanjem je zrastel tudi spor med obema voditeljema, Trotzkyjem in Stalinom, ki sta po Leninovi smrti (1923) prevzela njegovo dedščino.

5. Za kaj je prav za prav šlo? Sredi najraznovrstnejših verzij, ki so nastale, se je malo težko spoznati, kljub temu, da smo o njih brali. Podajamo čisto kratek pregled, in sicer tako, da najprej pogledamo, kaj je Trotzky očital svojemu nasprotniku, potem pa kako mu je Stalin odgovoril s »petletnim načrtom«.

Dvojen očitek je napravil Trotzky proti svojim nasprotnikom. Prvega radi koncesij, ki so bile dane meščanstvu — nepmenom in kmetom — kulakom. Ne, kakor bi NEP ne bila prehodno potrebna. Toda koncesije bi se morale izdajati omejeno, ne generalno, in treba bi jih bilo vestno nadzorovati. Ker se to radi premale energije Stalina ni zgodilo, se je dejansko zopet uvedel kapitalizem, kar pomenja največjo nevarnost za revolucijo. Trotzky je naravnost očital Stalinu, da je potvoril ideal komunistične države. »Toda največji zločin poznejše protileninske politike je bil, da se je skušalo prikazati dalekosežne koncesije kakor uspeh proletariata, umik kot napredek in da se je vedno bolj rastočim notranjim težavam hotelo dati značaj zmagovitega razvoja v socialistično državo.«¹³

To je bil prvi glavni očitek. Poglejmo sedaj drugega. Stalin naj bi se omejil na to, da izvede neke vrste »narodni socializem« — ali po mnenju Trotzkyja prikrit kapitalizem v mejah sovjetske ruske republike, pustil pa da je iz vidika širši načrt svetovne revolucije.¹⁴

Kljub tem težkim očitkom je Stalin danes vsemogočni gospodar v sovjetski Rusiji, Trotzky pa je moral zapustiti deželo (1927). Trotzky, organizator boljševiške rdeče armade, sijajen pisatelj s širokim obzorjem, neprekosljiv govornik in duhovit družabnik ni storil prav, da v neukem, neokretnem a zvitem

¹³ L. Trotzky, *La Révolution défigurée*, Paris, Rieder, 1928, p. 172.

¹⁴ Isti, str. 173.

Kavkazcu Stalinu ni videl nevarnega tekmeča. Trotzky je pisal članke in knjige, Stalin je pa kot generalni tajnik komunistične stranke tehnično najbolje obvladal aparat, navezaval osebne stike, spopolnjeval vodilna mesta s svojimi prijatelji, pomnožil število strankinega izvršilnega odbora z zanesljivimi možmi — in stopil kot diktator na mesto rdečega cara Lenina. Kakšne nazore ima o revoluciji in kako je odgovoril na napade svojega tekmeča, zvemo najbolje, ako poslušamo njega samega. Najbolj izčrpno in programatično je razložil svoje stališče na XVI. strankinem kongresu 28. maja 1930. V tem govoru je obsežna tudi glavna zamisel znamenite pjatiletke, petletnega obnovitvenega načrta in sedanje gospodarsko stanje, kakor ga gleda Stalin, oziroma kakor misli, da se bo revolucija razvijala.

Socializacija zemlje.

6. Trotzky je očital Stalinu, da se je spečal s kapitalizmom. Tega očitka se Stalinu v resnici ni bilo treba posebno braniti, ker je kratkomalo izvit iz trte. Stalin pač priznava, da je treba dati kapitalu prehodno neke koncesije, kakor je mislil tudi Lenin. Zato je pustil, da nepmen (meščan, kateremu je NEP pustila zasebno lastnino) in kulak delata nekaj časa za sebe, ker je smatral, da bo zato ob gotovem času lažje izvedel popolno kolektivizacijo. »Kaj bi se zgodilo, če bi poslušali oportuniste iz vrst Trotzky-Zinovjeva in pričeli ofenzivno kolektivizacijo leta 1926 ali še 1927, ko še nismo imeli nikakih sredstev, da bi produkcijo kulakov nadomestili z donosom kolhoz ali sovkhoz?«¹⁵

Toda leta 1928 je po Stalinovem mnenju prišla ura, da se prične s splošno socializacijo zemlje, ki je še ostala v privatni lasti.

Spomladi l. 1928 (16. marca) je bil izdan dekret, ki spreminja dotedanjo agrarno politiko in započenja široko zasnovano socializacijo zemlje. Agrikultura se preosnuje na temelju velikih državnih kmetij, ki jih upravlja in vodi država (s o v k h o z e). Čisti donos gre v državne žitnice. Te državne kmetije so zelo obsežne, od 30.000 do 60.000 ha, nekatere pa dosežajo tudi izmero do 200.000 ha. Čisti pridelek iz sovkhoz je vrgel

¹⁵ Stalin, Discours sur le Plan Quinquennal. Traduit du russe par N. Tronhanova Ignatjef. Valois, Paris, 1930. Str. 135.

l. 1930 650.000 ton žita, in sicer po odbitku semen za novo posev in za prehrano 110.000 zaposlenih delavcev. Povprečni donos na hektar znaša 56 pudov (1 pud = 16 kg), ko povprečni donos ruske zemlje sicer ne presega 40 pudov na hektar. Stroški za obdelavo pa so se zmanjšali več kot za tretjino.¹⁶

Sovkhoze do sedaj še niso posebno mnogoštevilne, ker manjka razpoložljive zemlje. Po sovjetskih podatkih obsegajo za enkrat 12 milijonov hektarov, 4½ milijona hektarov pa je v načrtu za nadaljnjo socializacijo.¹⁷

Sovkhoze ali državne žitne fabrike, kakor jih tudi imenujejo, podpira vlada z vsemi sredstvi, ker uresničujejo ideal socialistične agrarno-gospodarske zamisli.

7. V istem času so boljševiki podvzeli še drug način skupnega gospodarstva. Pričeli so snovati tako zvane kolhoze, ki pomenjajo kooperativno eksploatacijo zemlje. Kolhoze so torej agrarne zadruge, ki so v dobro skupnosti razlastile kmete in prejšnjim lastnikom pustile le »izbo«, vrt in nekaj živine. Delo na kolhozah vodijo agrarni strokovnjaki. Vsak delavec je dnevno plačan, donos pa se koncem leta razdeli med udeležence, in sicer v izmeri njihovega dela in v sorazmerju z zemljiščem, ki so ga morali oddati. Povprečen obseg ene kolhoze znaša 70 ha in zelo naglo napredujejo. V avgustu lanskega leta (1930) naj bi vključevale že 30% nekdanje obdelane zemlje v zasebni lasti, to je približno 36 milijonov hektarov.¹⁸ Stalin zmagoslavno pripominja, da je to površina Francije in Italije skupaj. Po podatkih, ki jih navaja »The Economist« (7. febr. 1931) je znašal celoten obseg obdelane sovjetske zemlje l. 1930 127.7 milijonov hektarov z donosom 86.5 milijonov ton žita. Torej bi bilo koncem gospodarskega leta 1930 socializirane 12 + 36 = 48 milijonov hektarov, kar znaša dobro tretjino vse obdelane zemlje.

Snovanje kolhoz je tako hitro napredovalo, da se je Stalin, ki je še vedno glavni strankin tajnik, pričel bati, da

¹⁶ Revue des Deux Mondes, 1 junij 1930: En URSS. Nouvelle Offensive contre les Paysans (Kokovcev).

¹⁷ Podatki so sovjetskega izvora. Vendar je Ballet (Européen, 10. dec. 1930), ki je dober poznavalec Sovjetov, mnenja, da bodo odgovarjali precejšnji verjetnosti.

¹⁸ Po drugih podatkih (Dossiers de l'Action Populaire, 10. nov. 1930, str. 1740) je uspeh kolhoz še mnogo večji. 1. marca 1930 naj bi bilo že 1.100.000 kolhoz, vsebujočih 14.264.000 prejšnjih kmetij. To bi tvorilo 55% prejšnjega individualnega gospodarstva in 48.5% vse živine.

se v velikem številu ne bi skrivalo preveč fiktivnih kolhoz. Nasvetoval je zato, naj se pri snovanju kolhoz ne postopa preveč nasilno in naj se kmetov ne sili k pristopu. Izdal je tudi nov statut za kolhoze (april 1930), ki pripušča kmetom svobodo, da tudi zapuste kolhozo, ako hočejo.

Učinek se je takoj pokazal. Kmetje so pričeli v masah zapuščati kolhoze, zlasti v tako zvanih konsumativnih krajih, kjer je kolhoza več konsumirala, kakor pa je znašala njena proizvodnja. V moskovskem distriktu je bilo 1. okt. 1929 nekako 3% kmetij združenih v kolhoze. Število je hitro raslo in doseglo 1. febr. 1930 36,5% in 1. marca že 73% — a se je po objavi novega statuta že do 1. maja znižalo na 7,3%. Je pa to najbolj »konsumativen« okraj, medtem, ko se drugod odstotek ni znatno znižal in znašajo kolhoze 30% do 60% individualnih kmetij. V celi N. R. S. S. je torej koncem gospodarskega leta 1930 (september), kakor že rečeno, gospodarstvo kolhozov obsegalo približno 30% prejšnjih zasebnih kmetij.¹⁰ Izvršilni odbor centralne N. R. S. S. je izdal 5. aprila 1930 naredbu, ki odmerja velike davčne olajšave kmetom, ki so združeni v kolhozah.

8. Kakšna usoda je pri tem doletela kulake?

Najprej so jih hoteli vključiti kolhozam. Kulaki se niso kar nič protivili, ker so upali, da na tak način celo profitirajo

¹⁰ Grinko, o. c., str. 121, računa 25%. — Dunajska sovjetska časniškarska agencija je izdala 28. julija 1931 službeno poročilo »Die Kollektivisierung der russischen Landschaft« (Offizielle Daten), kjer so navedene še mnogo višje številke, katerih pa seveda ni mogoče kontrolirati. Navedemo jih radi kurioznosti. — Po teh uradnih podatkih je znašalo število kolhoz 1. junija 1931 že 215.000, ki vključujejo 13½ milijona nekdanjih kmečkih posestev. — Število sovkhoz je pa gotovo pretirano podano. Bilo naj bi jih že 4220 s površino 65½ milijona hektarjev. Temu pripominja statistika: »Ker znaša vsa obdelana površina Francije 33,700.000 hektarjev in Nemčije 28,600.000, Združenih ameriških držav pa 139,300.000, je teritorij sovjetskih državnih posestev večji kakor skupna obdelana površina Francije in Nemčije in skoraj polovico tolikšna, kakor je agrarna površina Združenih držav. — Sovkhoze so strnjene v velike truste, izmed katerih je poznano največji »Skotowod«, ki vključuje 193 sovkhoz z 29 milijoni hektarjev površine. Veliko število sovkhoz (830) se peča predvsem z živinorejo. Sovjetske številke navajajo, da je na državnih posestvih 4.8 milijonov glav živine, med drugimi 3 milijone ovac.

radi ugodnosti, ki bi jih jim nudila kolhoza, dejansko pa bi vendar ostali lastniki svoje zemlje. Sovjeti so stvar spregledali in kulakov niso hoteli sprejemati v kolhoze. Glavni odbor komunistične stranke je 6. jan. 1930 sklenil, da kulake kot stan izloči iz kolhoz. V februarju 1930 pa je bila izdana nova naredba, ki krajevne sovjete pooblašča, da v tistih okrajih, kjer je večina kmetov pristopila h kolhozi, kulake izženejo in konfiscirajo njihovo premoženje. Istočasno je bilo prepovedano, da bi se na kakem posestvu — razen na kolhozah — smelo uporabljati plačane delovne moči.

Kulaki kot posestniki in kot stan so bili s tem uničeni. Večina od njih je bila izgnana in deportirana v severno-ruske in sibirske šume, kjer jih sovjetska vlada zaposluje kot gozdne delavce. Pregnane so bile tudi njihove žene. Otroke pa so sovjeti potaknili po raznih državnih »vzgojevališčih«, da postanejo »dobri državljani«. Še več njihovih otrok se pa potika okrog brez doma in staršev, strada in umira na cesti in tvori jedro tako zvane »otroške nadloge«, ki je tako značilen pojav za sovjetsko kulturo.

Socializacija industrije.

9. Ako imamo pred očmi, da je Rusija agrarna država, potem je treba odkrito priznati, da so uspehi, ki jih dosega sovjeti, zelo pomembni. Po podatkih Ekonomista²⁰ je žitni donos v zadnjem letu poskočil za 20% v primeri z l. 1929. Kljub temu pa je zelo verjetno, da je za boljše vike agrarni napredek le drugovrstnega pomena v celotni zamisli petletnega obnovitvenega načrta.

Kar namreč ruski komunisti nameravajo, je preobraziti obličje ruske zemlje. Po petletnem načrtu hočejo iz sovjetske republike napraviti največjo industrijsko silo sveta. Samo tem potom upajo ostati zvesti marksistični logiki in zbrisati tudi videz kakih kompromisov, Samo kot industrijska velesila imajo v rokah sredstvo, da dvignejo svet iz tečajev in izvedejo svetovno revolucijo.

Na prvi očitek Trotzkyja — da paktira s kapitalizmom — je torej Stalin odgovoril s socializacijo zemlje. Na drugi očitek — da zanemarja svetovno revolucijo — pa odgovarja z in-

²⁰ The Economist, 7. febr. 1931, st. 282.

dustrijsko petletko, ki naj dá sovjetom gospodarsko možnost tudi na industrijskem polju poraziti kapitalizem.

»Kaj je bistvo trozkizma?« — sprašuje Stalin. »Njegovo bistvo je, da zanika možnost, zgraditi v U. R. S. S. socializem s pomočjo naših lastnih delavcev in kmetov. Kaj pa se to pravi? To bi pomenjalo, da bi morali v prav kratkem času kapitulirati pred buržuazijo, ako nam ne bi prišla na pomoč svetovna revolucija. Prepustiti bi morali svoje mesto demokratični meščanski republiki. Kdor tako misli, mu je skupno z buržuazijo, da zanika možnost, zgraditi socializem v naši deželi, pač pa zavija svoje misli v »revolucionarno« frazeologijo o »svetovni revoluciji«. ²¹

Pristaši Trotzkyja torej niso imeli zaupanja, da bi se sovjeti z lastno silo mogli osvoboditi iz klešč svetovnega kapitalizma in so upali uresničiti svojo zamisel le s pomočjo vsega sveta, — kar pa predpostavlja predidčo svetovno revolucijo. Stvaritelji petletnega obnovitvenega načrta so drugega naziranja. Pač so mnenja, da naj se inozemska propaganda nadaljuje. Toda ker je njen uspeh zelo počasen in deloma nezadovoljiv — spomnimo le na neuspeh na Kitajskem — je treba narodom sveta, da se jih pridobi za komunizem, nuditi kaj več kakor samo nauk in brošure. Eksport komunizma bo veliko lažji, bo naravnost lahak, ako ga je mogoče opreti na zgled velikega gospodarskega uspeha in na neizčrpna bogastva, nakopičena s pomočjo kolektivnega gospodarstva.

10. Že v času vojnega komunizma so šli politični načrti ruskih komunistov za tem, da uravnajo vse gospodarstvo po enotnem gospodarskem načrtu in sistemu. Sovjetska vlada je prvotno skušala (v l. 1918—20), da celotno gospodarstvo dežele podredi enotnemu, centraliziranemu gospodarskem načrtu. Ta načrt, — ki je predvidel centralizirano vodstvo vse produkcije — inkulsive do zadnje čevljarske delavnice in prav tako enaka porazdelitev dobrin — pa je, kakor že omenjeno, doživel leta 1920 definitiven polom.

Taka utopična politika se ni mogla drugače končati, zlasti še v deželi, ki je bila gospodarsko tako zaostala in ji je vojna povrhu uničila še tisto malo industrije, ki jo je imela. Z »novo

²¹ Stalin, o. c., str. 203.

ekonomsko politiko« so sovjeti opustili misel, da bi centralizirano in v podrobnosti vodili celotno gospodarstvo — niso se pa odrekli misli, usmeriti gospodarstvo po enotnem načrtu. Vodilna direktiva vseh državnih organov in vseh strankinih kongresov je bila slejkoprej, urediti organizirano gospodarstvo v nasprotju z neorganiziranim gospodarskim kaosom, ki je tako značilen za kapitalistične države.

Odbor za smotreno državno gospodarstvo je bil osnovan že leta 1921, ki je tudi zamislil prvi tozadevni načrt. Že leto prej je bil izdelan načrt za smotreno elektrifikacijo dežele, ki pa ni imel mnogo praktične vrednosti.²² Preobrat je nastopil 1924. Sledeč sklepom komunistične stranke se je pričelo s sistematično organizacijo gospodarstva.

V principu je sistem gospodarskega načrta v sovjetski uniji sledeče zgrajen. V vsaki izmed republik, ki tvorijo unijo, je gospodarski odbor, ki za svojo deželo izdelava gospodarski načrt. Centralni vladi v Moskvi pa je dodeljen še poseben gospodarski svet, ki gradi gospodarske načrte za celo državo. Podrejen ni nobenemu komisarijatu (ministrstvu). V slučaju, da pride do sporov z gradbenim, oz. delovnim komisarjem, razsoja nepreklicno najvišji gospodarski organ države, Svet za delo in obrambo, čigar sklepi so za vse instance obvezni. Smernice daje izvršilni odbor komunistične stranke. Gospodarski svet ima nalogo, da izdeluje dvojne perspektivne načrte: enega za prihodnjih pet let in drugega za bodočih petnajst let. V petletni načrt pridejo gospodarska podvzvetja: rekonstrukcije, nove zgradbe, industrializacija, pospešek industrije... od katerih ni pričakovati, da bi v krajšem roku imele neposreden produktiven učinek. V petnajstletnem načrtu, ki je še mnogo obsežnejši, pa so predvidene naprave, ki naj sprovedejo gospodarstvo v podružabljen, socialističen sistem. Razen tega izdelava gospodarski svet še poseben načrt za vsako leto sproti, tako zvano številčno kontrolo, ki služi za nekakšno direktivo pri izvajanju petletnega načrta. Tudi ta navodila so za prizadete gospodarske organe obvezna.

Vsi načrti se izdelujejo z ogromnim statističnim in znanstvenim aparatom, kjer se upoštevajo vse mogoče stvari: dinamika ljudskega gibanja, sestava prebivalstva, ljudski dohodki,

²² Jugow, o. c. 312.

tvorjenje kapitala, obseg investicij, produkcija industrije in kmetijstva, notranja in zunanja trgovina, obtok denarja, vzdrževalni stroški, davki, uporaba, delavske plače... skratka, vse panoge narodnega gospodarstva. Vse to je povezano v enoten sistem, v enoten gospodarski načrt. Tako izdelani načrti služijo za orientacijo in imajo obvezno vrednost. Sovjetski gospodarstveniki in znanstveniki so brez dvoma izvršili ogromno delo, ki lahko služi kot teoretična podlaga in orientacija za gospodarske načrte tudi po drugih deželah.

11. Poglejmo sedaj, kakšna je usoda prve industrijske pjetiletke, — prvega petletnega gospodarskega načrta —, ki je že četrta varianta in ki je s sklepom V. kongresa sovjetov (v maju 1929) stopil v življenje.

Kaj prav za prav obsega načrt pjetiletke? Investirati v industrijo tekom 5 let 86 milijard rubljev. Za to ceno dvigniti industrijsko produkcijo za 240 %, znižati produkcijske stroške za 40 %, dvakratno in pol zvišati dosedanji izvoz, ki naj bi letno vrgel čistega 350 milijonov rubljev, kar bi zadostovalo za kritje najetih kreditov in nakup blaga v inozemstvu. To je v kratkih besedah vsebina petletnega obnovitvenega načrta.

Sovjeti napenjajo vse sile, da nekoč industrijsko zaostalo deželo čimpreje industrializirajo. Lansko leto je Stalin z zadovoljstvom ugotovil: »V letu 1929-30 je znašal donos industrije 53 %, med tem ko je kmetijsko gospodarstvo krilo 47 % vsega gospodarstva.²³ Torej industrijska proizvodnja že nadkriljuje agrarno in Rusija stoji na pragu nove dobe, ko bo iz agrarne države postala industrijska.

Predvsem se seveda gleda na razširjenje socializirane industrije. Tudi tu imajo sovjeti znatne uspehe. Vloženi kapital v socialistično industrijo se je po letu 1926 potrojil, v istem času pa se je v privatnih podjetjih skrčil za eno petino. V treh letih bo celotna produkcija socializiranih podjetij podvojena, v privatnih pa se bo znižala za petino.²⁴

Sicer pa vlada v tovrstnih statistikah brezprimerna zmešnavja in nasprotje, tako da je težko vedeti, katere številke so

²³ Stalin, o. c., str. 71.

²⁴ Études, 20. febr. 1931. Henri du Passage: Une évolution dans la révolution. Str. 71.

točne in katere so prikrojene za propagando. The Economist (7. febr. 1931) prinaša eno najnovejših statistik o uspehih pjiatiletke, ki jo radi njene preglednosti tudi podamo:

Predmet	Način merjenja	1928-29 leto I.	1929-30 leto II.	V procentih je bilo II. leto		1931 III. leto
				proje- kti- ranih	dose- ženih	
Premog	Tisoč ton	38.400	45.700	133	119	83.600
Železna ruda	„	7.270	10.250	147	141	16.600
Lito železo	„	4.026	4.969	137	124	8.000
Jeklo	„	4.720	5.554	134	118	8.800
Olje	„	13.555	17.083	118	126	25.500
Poljedelski stroji	Milj. rublj.	202.4	313.9	184	155	760
Drugi stroji	„	1.413	2.101	144	149	2.483
Platno	Tisoč ton	347	299	112	86	410
Volna	„	52	63	—	121	—
Platneni izdelki	Milj. m	2.830	2.414	111	85	—
Volneni izdelki	„	115	125	116	108	—
Elektrifikacija	Milj. kilov.	—	2.9	—	—	—
Cement	Tisoč ton	2.181	2.969	151	136	—
Kemikalije	„	360	485	152	135	—
Umetna gnojila	„	182	377	225	207	—
Kože	Tisoč	15.920	20.072	114	125	—

* Rusko gospodarsko leto teče od 1. oktobra do 30. septembra.

Lahko, da so številke pretirane. Vendar ker tudi drugi viri precej isto navajajo, se ne da tajiti, da je gospodarski napredek Rusije presenetljiv, da je naravnost ogromen. Sovjetom se je posrečilo, da so v prvih dveh letih izvedli 75 do 80% načrta, ki so ga za to se je dosedaj mislilo. »The Economist« predpostavlja, da bo dobo določili v petletki.²⁵ To je mnogo več, kakor v treh letih izvršenih 79% del, ki so predvideni v petletki, uspeh, ki nadkriljuje celo pričakovanja boljše viki.

Podrobnosti navajati nima veliko smisla. Iz vsega je razvidno, da hočejo sovjeti osredotočiti svoje napore na premogokopno in železno industrijo ter pridobivanja olja. Za letos

²⁵ Parmentier, znani francoski gospodarstvenik, ki je bil eden glavnih sodelavcev na Youngovem in Dawesowem načrtu v »Matinu« 20. febr., ko se je na čelu večje gospodarske misije vrnil iz Rusije.

imajo v načrtu, da nakopljejo $83\frac{1}{2}$ milijona ton premoga, to je 80% več kot lansko leto. Litega železa imajo v načrtu 8 milijonov ton, to je napredek za $60\frac{1}{2}$ od lani, prav toliko tudi jekla. Olja mislijo letos pridobiti za 50% več kot lani, to je $25\frac{1}{2}$ milijona ton. Letos stopi v obrat 500 novih industrijskih obratov in znašajo samo letošnje investicije za industrijo 7470 milijonov rubljev, med tem ko se je investiralo v letu 1919 in 1930 skupno le 6100 milijonov rubljev.²⁶

Večino teh števil je treba vzeti resno. Tako n. pr. so pod vodstvom ameriških inžinerjev pričeli graditi dve ogromni industrijski centri za železno industrijo. Eno na Uralu — Magnitogorsk — ki bo letno proizvajal $2\frac{1}{2}$ milijona ton surovega železa in bo po velikosti drugo na svetu (takoj za železno industrijo Gary — $3\frac{1}{2}$ milj. ton — v Ameriki). Drugega pa grade v Sibiriji — Kusnetzkystroj — z letno proizvodnjo $1\frac{1}{2}$ milijona ton in bo tudi eden največjih na svetu. V letošnjem letu je v načrtu, da preorjejo na novo in posejejo 15 milijonov hektarov stepe — več, kot znaša vsa obdelana površina Argentine. To delo bo izvršilo 85.000 traktorjev, ki se bodo letos na novo zasadili v deviško zemljo. Električne naprave bodo že v treh letih dosegle načrt, ki je bil predviden za pet let.

Lani (1929-30) je Rusija uvozila iz Amerike za 240 milijonov rubljev strojev in iz Nemčije za 200 milijonov rubljev. Letošnja naročila v Nemčiji baje znašajo 200 milijonov rubljev. Sovjeti so pametni. S pomočjo tujega kapitala skušajo obnoviti in dvigniti svoje gospodarstvo v upanju, da ni daleč čas, ko ne bodo poplavljali svetovnih tržišč le s svojim žitom, ampak tudi s svojimi industrijskimi izdelki, ki naj bi bili cenejši, kakor katerikoli. To bi bila najkrajša pot do zmage: podvreči si najprej kapitalistične države gospodarsko, potem pa tudi idejno.

»Svetovni kapitalizem je v agoniji. Kapitalizem se sam ubija. Uničuje ga to, da producira vedno več in več, brez sistema in brez trga. Konsum ne narašča v tako hitrem ritmu kakor produkcija... in kupna moč delavskih mas zaostaja daleč pod tem, kar producirajo... Razen tega pretresajo kapitalistične države notranji spori. Nacionalistični boji med narodi, nasprotja med zmagovalci in premaganci, med mestom in deželo, med gospodovalci in kolonijami, med meščanstvom in proletariatom.

²⁶ Grinko, o. c. Str. 121.

Vsega tega,« pravi Stalin — »v Rusiji ni. V Rusiji se vrši produkcija po enotnem načrtu, za konsum in ne za profit, ni brezposelnosti in je tudi v bodoče ne bo.«²⁷

Ali bodo sovjeti uspeli?

12. Stalin sam omenja, da hitri tempo, v katerem napreduje gospodarstvo, še ni točna slika za splošni gospodarski niveau dežele. Gospodarski ritem je mnogo hitrejši, kakor v kapitalističnih državah, med tem ko niveau zaenkrat še močno zaostaja. Primera je zelo nazorna, če vzamemo le en zgled. Produkcija električne energije je v Rusiji v letih 1924 do 1929 narasla za 600%, med tem ko se v istem času ni dvignila v Ameriki več kot za 181%. A kljub temu koncem leta 1929 ni bilo v Rusiji več kot 6465 milijonov kilowatov, v Zedinjenih državah pa 126.000 in celo v Italiji 10.850.²⁸

Težava je tudi v tem, da se mora sovjetska država v inozemstvu preskrbovati s prvinami za svojo industrializacijo in mnogimi industrijskimi izdelki, zlasti stroji za državne tovarne. Na zunanjem trgu, kjer so sovjeti prisiljen kupec, pa njihova valuta, rubelj, ne notira. Preskrbeti si morajo zlata in tujih deviz, da plačujejo svoja inozemska naročila. Preden kupijo, morajo torej prodajati. Morda bo za sovjetski dumping tudi v tej okoliščini iskati enega poglobitnih vzrokov kakor tudi njihovim nizkim cenam, ker prodati morajo za vsako ceno, da dobe tuje valute in morejo potem sami kupovati.

Dalje sovjeti mnogo tožijo o raznih gospodarskih komplotih, ki izhajajo enkrat baje od kapitalistov, drugič od menjševikov. Vendar pogosto ponavljajočih »procesov« ni vzeti preveč tragično, ker gre le za dobro inscenirano komedijo sovjetov.

Toda kljub tem težkočam zrejo sovjetski voditelji upapolno v bodočnost in so prepričani — ako verujemo njihovim besedam, da bodo končno le uspeli. Katerim metodam pripisujejo svoje uspehe? Kako sodi Stalin?

Avtokritiki. Boljševiki so ponosni, kakor pravijo, da imajo pogum vselej sebi v brk povedati vso in celo resnico. V tem

²⁷ Stalin, o. c. 83.

²⁸ Stalin, o. c. 80, 89.

vidijo edino možnost, da se stre leniva in šablonska birokratična metoda, da takoj sproti vselej opozore na napake in jih popravijo, taktika se spreminja in prilagodi razmeram, težave je lažje obiti itd.

Poseben ponos sovjetov je železna disciplina stranke, ki jo neprestano čistijo ne dovolj zanesljivih elementov. Mnoge odredbe, ki so naravnost drakoničnega značaja, je mogoče izvesti le zato, ker sta stranka in armada trdno v rokah režima.

Posebnost boljševiškega delavnega sistema so tako zване »delovne brigade«, elita najbolj delavnih in požrtvovalnih komunistov, ki se odlikujejo po svoji podjetnosti in nastopajo kot pionirji dela v tovarnah in na polju. »Delovne brigade« so komunistična avantgarda, so boljševiki pretorijanci, ki s svojo požrtvovalnostjo dajejo dober zgled in navajajo k posnemanju. Tako je 25.000 mož iz te avantgarde dalo prvi konkretni zgled za kolhoze.

Naj omenimo še eno okolnost, ki nam razloži, kako je mogoče v eno gospodarsko panogo investirati tako ogromne vsote. Sovjetska država je skoraj edin lastnik in prejemnik vseh javnih dohodkov. Razpolaga z letnim dohodkom 1200 milijard dinarjev.²⁹ Nekaj nad polovico gre za upravne in druge izdatke, čez ostalo pa svobodno disponira režim, ki investira denar po načrtu v tiste gospodarske panoge, ki jih hoče posebno dvigniti, sedaj n. pr. največ v težko industrijo.

Da prisilno delo, katerega uporabljajo boljševiki zlasti pri sekanju lesa, tudi znatno zmanjša proizvodne stroške, je samo po sebi umljivo. Napram zunanjemu svetu so se sicer boljševiki mnogo branili očitka, da uporabljajo suženjsko delo, vendar pa je dovolj znano, da so zlasti razlaščeni kulaki in njihove družine siljene, delati po uralskih in sibirskih gozdovih.³⁰

13. Kar tiče končnega gospodarske uspeha sovjetov, povajmo še enkrat h koncu, kar smo omenili že uvodoma. Rusija je preveč velikanska dežela in tudi preveč skrivnostna, da bi

²⁹ Études, o. c. 414.

³⁰ Dokaz za prisilno delo v Rusiji so sovjetski listi sami, n. pr. P r a v - d a, ki je uradno strankino glasilo. Z dne 29. dec. 19330 piše n. pr. »Kulake in neproletarske elemente naj se pritegne k laneni žetvi ne da bi se jim delo plačalo. Kdor bi se branil priti na določeno mesto, bo kaznovan in odgonsko poslan na delo. V snegu ali dežju se del ne sme prekiniti...«

jo bilo moč z enim pogledom obseči ali z eno sodbo pravilno oceniti. Bilo bi naivno, ko bi raznim oficielnim in oficioznim izjavam in statistikam pripisovali polno avtoriteto, ker vendar vemo, da so prikrojene za inozemsko in domačo propagando. Bilo bi pa tudi napak, ko bi kratkomalo hoteli prezreti dejanski gospodarski napredek, zlasti v industriji.

Drugo vprašanje je seveda, če je hiter industrijski razvoj tudi že zadosten dokaz za pravilnost obstoječega gospodarskega sistema. Vladajoča komunistična stranka ga vsekakor forsira, to pa ne toliko iz gospodarskih, kakor političnih razlogov, ki so zanjo vedno bili najbolj odločilni. Komunistična stranka rabi zaslonbe med narodom. Dobro se zaveda, da med kmeti nikdar ne bo dobila zanesljive opore. Zato se trudi, da ustvari mase delavskega proletariata, in sicer za vsako ceno. Z gospodarskega stališča pa napredovanja nacionalizirane industrije ni mogoče smatrati kot nekaj, kar ima namen in cilj v samem sebi, temveč je treba vzeti industrijo kot sestavni del celokupnega gospodarstva.

Vprašati je treba, kako visoke so žrtve, ki jih dežela prinaša za zgradnjo industrije in drugič, ali ta industrija nudi prebivalstvu dobro in ceneno blago.

Že je bilo omenjeno, da je v prvih letih vlada investirala v nova industrijska podjetja preko 6 milijard rubljev. Za tekoče gospodarsko leto pa je predvidena ogromna vsota 7 in pol milijarde rubljev. Ti velikanski izdatki gredo v prvi vrsti na račun poljedelstva. Celo prijatelji komunizma priznavajo, da se rusko poljedelstvo, čeprav ni bilo radi vojne komunizma tako docela uničeno kakor industrija, mnogo bolj počasi in mnogo slabotneje dviga kakor industrija, ter že od leta 1927 ne kaže nobenega pravega napredka, to je od dobe, ko se pričinja prvi razmah veleindustrije. Kljub temu, da se boljševiki krčevito trudijo spremeniti Rusijo v industrijsko državo, bo vendar še ostalo poljedelstvo za dogleđen čas glavna osnova narodnega gospodarstva.

Dežela pa mora radi sovjetske gospodarske politike nositi še drugo žrtev. Vlada je hotela veleindustrijo zaščititi pred vsako konkurenco. Zato upravnim potom ovira razvoj vsake industrije, ki bi delala s privatnim kapitalom, celo malo obrt in domačo industrijo. Od leta 1927 dalje smotreno uničujejo zasebno gospodarstvo, bodisi v industriji, bodisi v trgovini. Pre-

povedan je tudi uvoz kakršnikoli izdelanih predmetov. Torej tudi na tem polju mora ruski konsument doprinesati velike žrtve.

Morda je pa vsaj gospodarska vrednost državnih izdelkov zadovoljiva? Vsi poznavalci in obiskovalci Rusije iz zadnjega časa so edini,³¹ da so produkcijski stroški nacionalizirane industrije prilično jako visoki in da kakovost izdelanega blaga daleč zaostaja za ono iz evropskih držav.

Razumljivo je to radi naglice, s katero se dela in radi nekvalificiranega delavstva, s katerim mora povečini obratovati sovjetska industrija. Takih izdelkov ne bi mogli sovjeti zaščititi z nobeno carino —, v promet gredo samo za neprodirljivim zidom državnega monopola. Pa tudi na domačem trgu ne bi mogla konkurirati kljub visoki tehniki s privatno malo industrijo niti ne z domačo obrtjo. V tem je tudi eden vzrokov, da jo sovjeti tako drakonično zatirajo.

Dalje tudi ni mogoče prikrivati, da so sovjeti za vzdrževanje svojega socialističnega gospodarstva ustvarili velikanski birokratični aparat, ki pomenja ogromen in čisto brezkoristen potrošek ljudskega premoženja. Sovjeti se teoretično sicer bore proti birokratizmu, boj pa ima jako malo pomena, ker birokratizem pač bistveno spada k sistemu socialističnega gospodarstva, kjer nihče ne nosi gospodarske odgovornosti za produkcijo in jo vsak zavrača na brezosebno državo. Čim strumnejše se izvaja gospodarski načrt, tem bolj raste birokratičen aparat in tem težje pada v breme ljudstvu.

Lahko bi tudi rekli, da naglega napredka težke industrije nikakor ni pripisovati toliko na rovaš pjetiletke, kakor okolnosti, da ima komunistična država neomejeno moč nad svojimi podaniki. Z brutalnostjo in nasilstvom, ki je znano, je spodvezala vse gospodarske sile naroda in jih usmerila le k nemu cilju, a ljudstvo samo pa živi v revščini in pomanjkanju.

Poučno je v tem oziru eno najnovejših del dobrega poznavalca sovetov (A. Feiler, *Das Experiment des Bolschewismus*, Frankfurt), ki je rezultat polletnega bivanja v Rusiji v poletju 1929. Feiler sam je pristaš sovetov, je zagovornik boljševiške revolucije, a vendar piše: »Nauk uči: socializem je bogastvo. Toda sedanje življenje ruskega človeka

³¹ Dobb, o. c., str. 305-309.

je revščina, je pomanjkanje in po nekaterih pokrajinah naravnost lakota« (str. 16). »Povsod pritrgovanje, povsod se je treba dolge ure nastavljati pred trgovinami, da dobite najpotrebnejše. Celo v Moskvi je prav isto« (str. 23). Vidite osiromašene trgovce, ki se prepirajo s policijo. In potem strahotna slika revolucionarne Rusije: trope tavajočih, zapuščenih otrok, ki zglejajo prav kakor mlade živali. Stanovanjske razmere so ostudne! In obljubljeni bogastvo — pravijo, da tisto šele pride. Kmetje se čutijo zatirane« (str. 163). Silijo jih v kolektivno gospodarstvo, čemur pa se upirajo, ker potem niso drugega kakor obubožani proletarci. »Nobene svobode ni. Ni svobode združevanja, ne svobode mišljenja. Še celo pa ni svobodna pisana ali tiskana beseda« (str. 212). »Ljudje se čutijo pod trajnim nadzorstvom. Denuncijantstvo se je razpaslo do take mere, da nihče nikomur več ne zaupa, da si niti komunisti med seboj več ne zaupajo. Nad celo deželo teži ozračje strahu in preplašenosti, katerega trajno ni moči zdržati« (str. 215). »Niveau mišljenja strašno pada, ker mu primanjkuje vsakega duševnega trenja. Ker ni več svobode mišljenja, poide tudi pogum, da bi sploh kdo še mislil... Ni težko naleteti na Rusa, tudi na komunisto, ki ne bi z grozo motril praznote, ki mu zija iz uniformiranih časopisov in literature, kakršna po mnogih cenzurah more na dan in je edina pripuščena kot duševna hrana javnosti« (str. 268).

Vsekakor je zanimivo, da n. pr. tudi drugi poznavalec sovjetrov, Peter Garwy, odločno trdi, da bodo sovjeti končno vendarle doživeli polom. »Industrializacija se stopnjuje le na ta način, da se konsumu brezpogojno vsiljuje blago, da se slabšajo delavske razmere, ko jih naganjajo pod najhujšimi pogoji na delo in jim ne dopuščajo nobene svobode. Ne more se tajiti, da se v Rusiji vrši velik industrijski napredek, Toda komaj je mogoče o tem dvomiti, da se bo ogromen eksperiment koncem koncev vendarle ponesrečil, ker manjka v Rusiji vsega, kar bi moglo gospodarsko, socialno in kulturno služiti kot temelj socializacije.«³² Prav tako ne veruje v uspeh K o k o v c o w , ki je tudi dober poznavalec sovjetrov.³³

³² Garwy, Russlands offizielles Gesicht, Vorwärts, 1931, šte. 143 (26. marca).

³³ Revue des Deux Mondes, 15. jan. 1931. En URSS. L'Échec du Plan quinquennal.

Nasprotno pa sodi že omenjeni Balet, da bodo sovjeti vsaj relativno uspeli. Toda že delni uspeh bo imel zelo dalekosežne posledice, ker ga bo III. internacionala izrabila v propagando.³⁴ Isto tako misli tudi Muckermann, da naj Evropa računa s prehodno zmagó boljševističnega kolektivismá. Posledice bodo za Evropo po Muckermannu naslednje: Popoln propad kapitalističnega gospodarskega sistema, katerega že sedaj neprestano ogrožajo razne krize. Politična nadvlada ogromnega ruskega gospodstva nad Evropo. Treba je vedeti, da šteje Rusija že danes okrog 160 milijonov ljudi in da se prebivalstvo letno namnoži za več ko 3 milijone. Boljševiki bi uničili zapadno kulturo in krščanstvo bi začasno moralo zopet v katakombe.³⁵

To je par zadnjih sodb o usodi pjetiletke, ki so nam pri roki. Gotovo je, da sovjeti igrajo za vse. Če uspejo, potem ne bodo zlomili le »kapitalizma«, ampak bosta ogromno kladivo in srp, ki sta komunistična znaka, resno ogrožala tudi krščansko kulturo. Toda režim, ki se obrača proti najglobljim čuvstvom in potrebam narave, ne more biti trajen. Ruskim boljševikom morda uspe, da spremene obličje Rusije in jo pretvorijo v industrijsko državo. Tudi to je mogoče, da izvedejo pjetiletko in ustvarijo iz Rusije prvo gospodarsko silo na svetu. A vse to še ne bo zatrló v ruskem narodu klica po svobodi, brez katere ni življenja. Boljševiški nauk je sestavljen iz elementov, ki nikdar niso mogli trajno obvladati človeka. Vendar so velike krize in nadloge, ki jih lahko povzročé boljševiki, preden bo narava zopet prišla do svojih pravic, velika nevarnost, ki ogroža človeštvo.

OCENE.

Novéjša literatura o socialnem vprašanju. Zadnji čas je zopet izšlo več del o socialnih vprašanjih. (Pripomniti je pa, da so vsa ta dela izšla še pred okrožnico »Quadragesimo anno«.)

³⁴ Européen, o. c. 38.

³⁵ Schönerer Zukunft, št. 22. 1. März 1931. Str. 508. Wenn der russische Fünfjahrplan gelingen würde... O uspehu pjetiletke je prepričan tudi ameriški žurnalist H. R. Knickerbocker, ki se je dve leti mudil v Rusiji in popisal vtise v knjigi: Der rote Handel droht (Ernst Rowohlt-Verlag, Berlin, 1931).

1. Otto Schilling je napisal učbenik o socialnem vprašanju: *Die soziale Frage*¹. V splošnem delu podaja vzroke socialnega vprašanja, krščanske smernice pri njega reševanju, kritiko liberalizma in socializma, ter osnovne nauke krščanske sociologije in krščanske gospodarske etike; v posebnem delu pa obravnava posamezna konkretna vprašanja, delavsko, kmetsko, rokodelsko, trgovsko, žensko in vprašanje skrbstva za uboge. Delo ne prinaša prav za prav nič novega; je pač učbenik s preprostim, jasnim in solidnim naukom krščanske socialne etike. A vprav to, da podaja soliden nauk ter hodi po srednji poti, ogibajoč se ekstremov, ga priporoča za splošni študij zlasti bogoslovcem in drugim akademikom. Zato mu je tudi breslavski kardinal Bertram napisal priporočilo za uvod. Treba nam je, pravi kardinal, jasnega pogleda v razmere, stiske in zahteve našega časa, treba nam je trdnih načel, povzetih iz naravnega prava, iz resnic katoliške vere, iz dolžnosti pravičnosti in ljubezni, treba nam je poznanja zmot, treba tudi poznanja pretiranih mnenj in neizvršenih zahtev, da tako spoznamo naloge naše dobe. Spominjati se moramo, pravi, da bodi po izreku Pija XI. tudi katoliška akcija »apostolatus socialis«.

Nekaj pripomb!

O kapitalizmu pravi Sch., da je Cerkev nasproti njemu »nevtralna«, kakor je sploh nevtralna nasproti gospodarskim in tudi državnim oblikam, če so le v soglasju z občno blaginjo in npravnimi zakoni. To je tisto, kar je izrazil Pij XI. v okrožnici »*Quadragesimo anno*« s stavkom, da kapitalistično gospodarstvo ni nujno zlo. Toda vprašanje je vprav to, ali je kapitalizem dejansko v soglasju z npravnimi zakoni? Sch. loči kapitalizem in mamonizem, ki hlepi le po dobičku in se pri tem nič ne ozira na občno blaginjo in pravičnost, je nemoralen, ni pa nemoralen kapitalizem, četudi je gospodarski sistem ves naravnian na dobiček (*Gewinnwirtschaft*), zakaj, kakor misli Sch. z Nell-Breuningom, za anarhičnim gospodarskim liberalizmom sploh ni druge izbire: ali birokratično-socialistično ali pa kapitalistično gospodarstvo, kjer javna oblast ureja in kroti teženje po dobičku; teženje samo po dobičku je pa splošno, naravno in upravičeno. Toda vprašanje je zopet, ali res javna oblast pri modernem kapitalizmu ureja in kroti teženje po dobičku? Če ne, ali je Cerkev še lahko nasproti njemu nevtralna? Potem pa ali more moderni kapitalizem z obrestovanjem kapitala, profitom podjetnikov, tantjemami upravnih svetnikov, z izdatki za reklamo in liste itd., res še dajati vsem, kar zahteva pravičnost: zadostno plačo delavcem, pošteno blago za pošteno ceno odjemalcem? Končno, ali ni venderle možno še gospodarstvo, ki bi mu bil odločilen vidik občne blaginje, ne pa dobiček, ki bi mu ne bilo prvo profit, ampak preskrba družbe s potrebnimi dobrinami, četudi je jasno, da bi morali dobivati producenti za pošteno delo pošten zaslužek? To so vprašanja, ki se vzbujajo, in čutiti je moral njih težo pač tudi Sch. sam, saj takoj dostavlja, da

¹ Schilling Otto. *Die soziale Frage*. München 1931. Str. VII + 359.

ima sedanji družabni in gospodarski red mnogo hib, ki jih bo treba odpraviti in tako počasi ustvariti boljši gospodarski in družabni red. Meni pa, da mora biti razvoj organičen. Krščanski zastopniki hitrih radikalnih reform, pravi, škodujejo delavstvu in krščanstvu: delavstvu, ker mu vzbujajo misel, kakor da se še ni za delavstvo nič storilo in mu tako nezadovoljnost le povečavajo; krščanstvu pa, ker bo delavstvo, razočarano po neuspehih, pripisovalo fiasko krščanstvu na račun. (Str. 164—171.)

Pri teoriji vrednosti zavrača Marxov nauk, da bi bil edini činitelj vrednosti delo, odločilni činitelj je po njegovem mnenju marveč potreba, odnosno koristnost; tudi se dobiček ne steka le iz produkcije, temveč iz vsega gospodarskega procesa. Zato tudi ni resnično, da bi bil profit kakega podjetja le delež delavcem utrغانih plač. »Ako podjetnik da delavcu plačo, ki jo ta po svojem delu zasluži, ni razvidno, zakaj bi bila takšna pogodba krivična, četudi ima podjetnik ob tem velik dobiček.« (43). Tudi tu je v soglasju s Pijevo okrožnico, če prezremo dostavek o »velikem dobičku«. Tu se pa vendarle vzbuja pomislek, ali ni del tistega »velikega« dobička iz delavskih plač in previsokih cen? Kako le to? da delavci tako težko žive in tudi konsumenti vzdihujejo, podjetnik pa ima »velike dobičke«?

Glede obresti uči Sch., da so s kapitalističnim gospodarstvom nujno združene. Zameta pa razne moderne teorije, ki opravičujejo obresti, kakor da bi bil denar izpremenil naravo in postal produktiven, ali da bi bilo dovoljeno zahtevati obresti, kakor pri najemninski pogodbi, ker se prepusti drugemu raba neke vrednosti, ali kot odškodnina kapitalistu, ki je s pritrčgavanjem sam sebi pripravil in nabral kapital itd. Sch. misli, da je dandanes splošni naslov za obresti tako zvaní »titulus legalis«, zakoniti naslov, t. j. dovoljenje države, ki ima v mejah socialne nujnosti neko pravico do zasebnega imetja in s to pravico radi občne blaginje in za omogočenje in prospeh gospodarstva prisoja kapitalu neki delež narodnega imetja (179—183). Vendar je pa tudi tu vprašanje, ali ni vprav v obrestovanju poglavitni vzrok, da se imetje bolj in bolj kupiči v rokah nekaterih, a da delovno ljudstvo ne more nikamor. Zdi se, da se jemljejo obresti v velikih industrijskih podjetjih po resnici vendarle največ iz dohodkov delovnega ljudstva, torej iz dela, ki zato delovnega ljudstva ne more primerno živiti, dočim se nekaterim kupiči imetje brez dela. Ali ne bi bilo treba tudi v učbenikih to omeniti?

Sch. zelo naglašá, da je razlika med bogatimi in ubogimi, med visokimi in nizkimi od Boga hotena in da je težnja po »brezrazredni« družbi proti pameti in proti božji uredbi in se sklicuje na okrožnico »Rerum novarum« (48). Res je Leon XIII. opozoril na to, da že radi fizične in duševne neenakosti v družbi ni mogoča popolna enakost in da iz te neenakosti izvira tudi neenakost imetja. Vendar je pa Leon sam poudarjal, da izhaja najhujše socialno zlo vprav iz prevelike razlike: na eni strani, pravi, je stranka, ki je premočna, ker je prebogata, na drugi strani uboga in bedna množica, ki so ji mo-

gočnjaki nalcžili zares sužen jarem, ki je pa zato polna gneva in pripravljena za vsak prevrat, in poglobitna težnja mora biti ustvariti takšne socialne razmere, da bi vsaka družinica mogla priti do zmerne posesti. Kar se pa tiče »brezrazredne« družbe, je zopet res Leon opozarjal na potrebno solidarnost stanov ter razredov, toda pripomniti je, da po Marxu in po njih, ki so povzeli ta izraz iz Marxove teminologije, »razred« ne pomeni tega, kar pomeni »classis« Leonu. Marx je dodal skupinam, ki jih imenuje razred, poseben znak izkoriščanja. V današnji družbi sta po Marxu dva razreda, eden, ki drugega izkorišča, drugi, ki je izkoriščan. Hoteti »brezrazredno« družbo se torej lahko pravi hoteti družbo, ki bi v njej eni ne izkoriščali drugih, temveč bi vladala med vsemi prava vzajemnost. Marx je res zanikal tudi stanove, po njem naj bi bili vsi preprosto delavci v službi skupne družbe. Toda »krščanski socialisti« ne zanikujejo stanov, njim pomeni brezrazredna družba res družbo, kjer bi v njej ne bilo več tiste velike ločitve, ki jo je moral v moderni družbi z bridkostjo ugotoviti Leon: med prebogati mogočnjaki in med bedno, tako rekoč zasuznjeno množico.

Zelo dobro pa sodi Sch., da je eno glavnih sredstev za zdravo reformo organizacija ljudstva. Tudi »delavskih svetov« se ne straši, če si le ne prisvajajo vse oblasti ali celo enostranskega razrednega gospodstva kakor boljševiki v Rusiji (61—64). Sploh vidi boljše bodočnost v »organično-kooperativnem« sistemu v smislu krščanskega naziranja, kakor ga je, pravi, izrazil sv. Tomaž Akvinski (64). Glede tega prim. Schilling, Thomistische Wirtschafts- und Soziallehre (Soziale Revue 1930, str. 196, 199).

2. Na drug način, ne v strogo znanstvenem slogu, temveč v živahnem, slikovitem jeziku, polnem primer, in naglašajoč bolj duhovno plat, skuša podati odgovor na pereča socialna vprašanja Anton Worlitschek v delu »Soziales Christentum«.²

W. bi rad, da bi se izraz »krščanski socializem« zaobrnil v izraz »socialno krščanstvo«, češ s tem bi bilo naglašeno tisto pozitivno, iz česar moramo zajemati srčne socialne moči. Socialno krščanstvo — »to, pravi, je edino možna in prava formula in teza« (10).

Krščanski socializem, sodi, da ima že v imenu nekaj meglenege. Radi bi združili krščanstvo in socializem in socializem mu je marksizem. Sedaj je pa veliko vprašanje, ali je to dvoje res združljivo. Gotovo bi bila velika pridobitev, če bi bilo mogoče krščanstvo in socializem združiti v skupni boj zoper kapitalizem. Tudi ne smemo zanikavati, da so med marksizmom in krščanstvom res neke skupnosti, neka skupna načela, naglašanje človeške osebnosti, pravičnosti, častnosti dela, ideje občestva, sprava narodov, zavračanje pretiranega nacionalizma, brezvestnega mamonizma itd., dasi je še vprašanje, ali niso te skupnosti le bolj na površju, manj v globini. Tudi je resnično, da se zadnje čase nasprotja med marksizmom in

² Worlitschek Anton, Soziales Christentum. Eine Auseinandersetzung mit brennenden Tagesfragen. München 1931. Str. 215.

krščanstvom ne pojavljajo več tako rezko, ampak se je na obeh straneh izvršila neka revizija, ki je odpravila marsikako nesporazumljenje. Toda, pravi W., kljub vsemu so ostala še globoka nasprotja, ki jih ni mogoče izravnati.

Marksizem še vedno ni »revidiral« svojega svetovnega nazora, ki je krščanstvu skrajno sovražen. Še vedno vzdržuje gesli svojih voditeljev: »krščanstvo in socializem sta si kakor ogenj in voda« pa: »religija je opij za ljudstvo«. Marksizem še vedno ni izločil načelnega in praktičnega ateizma; historičnega materializma, ki se po njem vsi kulturni pojavi, tudi religija zakonito in nujno razvijajo iz menljivih gospodarskih razmer; naturalizma, ki zanikuje vse nadnaravne činitelje v človeški zgodovini in prepušča nebesa »angelom in vrabcem«; sekularizma, ki hoče izločiti religijo iz vsega javnega življenja; svojega boja zoper Cerkev, krščanski zakon, versko šolo. Teh nasprotij ni mogoče zakriti z nobenim kompromisom in krščanstvo bi samo sebe zanikalo, če bi sprejelo te negacije marksizma. Ni torej druge poti kakor odločno in dosledno vse postaviti na podlago krščanstva in iz njega zajeti socialne ideje, ki morejo prestrvariti svet. Treba je zopet proučevati socialne okrožnice Leona XIII. in, seveda, prenesti teorijo in nauke v dejanje in življenje. Treba je socialne izobrazbe in socialne prakse! Katoliška akcija mora biti tudi socialen apostolat!

Po tem načelnem uvodu razlaga W. svoje misli o socialnem krščanstvu pod naslovi: socialna sredinska vprašanja (socialne vrednote krščanstva, osebnost in občestvo, ali je religija zasebna zadeva?); socialne dolžnosti (princip dela, volja za delo, delovna skupnost, stiska delavcev); socialno mišljenje (bratovstvo, svoboda, enakost, pravičnost); socialne dobrine (denar, dobiček, kapitalizem, plače, stanovanja); socialni osnovni činitelji (zakon, družina, žena, mati in kriza vsega tega); socialne plasti (mir med stanovi, gospodarji in služabniki, proletariat, skupinska duša).

Razberimo zopet to in ono misel!

Glede socialnih vrednot krščanstva pravi W., da krščanstvo ni izrečno socialna blagovest, ne podaja nobenega socialnega programa, toda ima v sebi polno resnic, ki so za socialno življenje nujne in rešilne. Zlasti more dati krščanstvo najgloblje, kar je za socialnost potrebno, socialno mišljenje, pripravljenost za službo občestva in za žrtve (13 sl). Lepo pojasnjuje, kako je religija zasebna zadeva, a kako ne, da je zasebna, ker vsakega osebno zadeva, vsakega po svojstveni njegovi naravi, vsakega svobodna zadeva, a nikakor ne samo zadeva srca in ne javnega življenja, temveč bistveno ljudska, javna, občestvena zadeva, za posameznika in občestvo vitalnega, življenjskega pomena (30 sl). Dobro razpravlja o delu kot svetovnem zakonu, o delu kot religiji, o delu kot katoliški akciji, o vzgoji volje za delo, da mora ta vzgoja seči v duševne globine, do globin božjega življenja, do prepričanja, da mora biti delo služba božja (37 sl). Glede odtujenja delavstva Cerкви pravi po pravici, da je krivda voditeljev, ki so zavedli delavske množice v pogansko mi-

šljenje, a da je tudi »nostra culpa«, ki nismo ohranili žive zveze z delavstvom: treba spoznati dejanske razmere, vživeti se v dušo delavca-proletarca, a to spoznanje tudi uveljaviti v dejanju — »facere veritatem« —, ne le govoriti o ljubezni in pravičnosti, temveč tudi delati, da ne bodo delavci slišali samo besed, ampak videli tudi dejanja (64 sl). O enakosti pravi, da to krščansko načelo po žalostni nedoslednosti kristjanov še nikakor ni izvedeno do zadnjih posledic (99). Žena si je sama priborila enakopravnost. Bilo bi brezumno in nepošteno naknadno preprečevati te ženske pravice, ki so navsezadnje le izraz splošnih človeških pravic in ukaz pravičnosti in pravčnosti. Seveda bo raba teh pravic ženstvu samemu in človeštvu v pogubo, če si žena ne bo znala ohraniti in očuvati tega, kar je njej svojsko, ženskosti, materinstva, ženske nežnosti in tenkočutnosti, ženske miroljubnosti, ženskih nravi, ženske bogovdanosti (163 sl). Mnogo dobrega je tudi v poglavjih o zakonu in rodbini.

Gospodarski nazori Worlitschka: Beseda k a p i t a l i z e m, pravi, ima dvojen pomen. Na splošno je kapitalizem dandanašnja tehnično-racionalna, ekonomska oblika, ki je v njej kapital glavno sredstvo za gospodarjenje v velikem obsegu. Od tega, ekonomskega kapitalizma je treba ločiti mišljenjski kapitalizem ali bolje mamonizem, ki mu je osnovno gonilo pohlep po dobičku, dobiček radi dobička brez ozira na božje zakone, na blaginjo drugih, na višje duhovne vrednote. Ta kapitalizem je poganski, izraz ateizma, materializma in immoralizma, izraz skrajnega egoizma in liberalizma. Ta kapitalizem je največ kriv vse bede delovnih stanov, proletarstva, pavperizma, razrednega boja, a tudi boja med državami in narodi. Ta kapitalizem je ubil toliko zdravja in moči, toliko veselja do dela in življenja, toliko zaupanja med ljudmi in zadovoljstva, toliko vere, upanja in ljubezni, toliko morale in religije. On je največ kriv svetovnega bankrota, ki nam grozi. Ta kapitalizem je v skrajnem nasprotju s krščanstvom. Krščanski kapitalizem v tej obliki je notranje nasprotje in notranja nemožnost. S tem kapitalizmom je vsak kompromis nemožec (126 sl). Zdi se pa Worlitschku pretirano o vsakem, tudi ekonomskem kapitalizmu tako soditi. Med ekonomsko-tehničnim kapitalizmom in krščanstvom, misli, da ni nobenega očitnega nasprotja. V ekonomskem zmislu, pravi, lahko govorimo s »krščanskem kapitalizmu«. Res da ne bo lahko izločiti iz današnjega gospodarstva vsega, kar je v nasprotju z zahtevami krščanstva, a nemožče to ni in vprav to je glavna naloga sedanosti (130 sl). Po našem mnenju je mnogo bolje reči s Pijem XI., da kapitalistično gospodarstvo ni nujno po svoji naravi zlo, kakor pa govoriti o možnem »krščanskem kapitalizmu«, saj vendar ni vse, kar ni zlo, že krščansko! Sicer se je pa kapitalizem dejansko s svojimi krivicami tako zasovražil, da zveni delavstvu beseda »krščanski kapitalizem« kakor blasfemija.

S kapitalizmom je v zvezi vprašanje o d o b i č k u. W. obsoja načelo »čim večjega dobička«. Tu, pravi, je potrebna sanacija, revizija, reforma: nvanja omejitev tega pohlepa s socialnimi zakoni, a

še bolj notranja premaža s pravim duhom krščanstva. Misli pa W., da s tem ni treba obsojati vsakega dobička. Krščanska morala ni proti zdravemu, normalnemu, primernemu dobičku, bodisi tržnemu, bodisi bančnemu. Teženje po dobičku ima neko svojo pravico: je mik za napon dejavnosti, je zavarovanje za nepredvidene nesreče in izgube, je nekakšna premija za prevzeti riziko (119 sl). Seveda, če ni moj dobiček zate izguba! A žal, da je dejansko le premnogokrat tako!

Nekoliko revizije je potrebno, kar piše W. o p o s e s t i. Glavni najsplošnejši pravni naslov posesti, pravi, mora biti delo. Ob tem se sklicuje na izrek apostola: »Kdor noče delati, naj tudi ne jé« (2 Tes 3, 10). Delo, pravi, mora biti normalna podstava za stanu primerne dohodke. Pred pravico, pridobiti si posest, gre dolžnost, po svojih močeh in razmerah z delom proizvajati te ali one vrste dobrine. Le resnična s poštenim delom pridobljena posest je prava posest, ki z dobro vestjo lahko z njo razpolagam. S čimer so — kakor dostavlja — dohodki čisto brez dela načelno obsojeni, »im Prinzip ins Unrecht gesetzt« (38).

3. Vprav o tem vprašanju, ali so dohodki brez dela upravičeni ali ne, piše monumentalno delo dunajski krščanski sociolog A n t o n O r e l. Doslej sta izšli dve knjigi pod naslovom »Oeconomia perennis«, izšle bodo še tri knjige.³

Orel z mnogimi drugimi miselci sodi, da stoji Evropa pred komunistično katastrofo. Rešiti bi jo mogla, če je še čas, le resnična premaža kapitalizma. Zato pa je treba dvojega: Ta premaža mora biti najprej duševna, zapadni človek se mora od individualističnega naturalizma obrniti k »univerzalni in supernaturalni kulturi« krščanstva. Potem pa mora to duševno prenaravnavo uveljaviti tudi v praksi, premagati poganški kapitalizem tudi v gospodarstvu in zgraditi nov krščanski družabni in gospodarski red (I 34). Orel torej misli, da je moderni kapitalizem nekaj poganškega. V čem je to poganstvo? V pojmovanju lastnine in dela. Lastnina je poganstvu in modernemu kapitalizmu nekaj absolutnega, brez vezi in dolžnosti, delo pa blago, ki se kupi in izrablja za dohodke brez dela. Po krščanskem naziranju pa ni lastnine brez dolžnosti; lastnina mora služiti vsem. Po analogiji srednjeveške fevdalne uredbe Orel to tudi tako izraža: »Vsa lastnina je božji fevd, vsaka posest je sredstvo in plača za socialno službo, nobene posesti naj ne bo brez izpolnjevanja odnosnih dolžnosti; vsakemu, kdor more in hoče prevzeti socialne dolžnosti, primeren fevd; vsaka socialna služba bodi delo osebnosti, vsaka osebnost član občestva odrešenih« (I, 125 sl, 63). Po pravici se

³ Anton Orel, Revision der modernen Wirtschaftsauffassung. Eine gemeinverständliche Philosophie und Geistesgeschichte der Wirtschaft und ihrer Beziehungen zu Religion, Recht und Gesellschaft, insbesondere zu den sozialen Fragen. I. B. Oeconomia perennis. Eigentum und Arbeit. Mainz 1930. Str. 445. II. B. Oeconomia perennis. Das kanonische Zinsverbot. Mainz 1930. Str. 310. — III. knjiga bo: Oeconomia perennis. Der moderne Kapitalismus. IV. Die Communosozialistische Fata morgana. V. Der wahre Sozialismus.

sklicuje Orel na Tomaža Akvinskega in na sv. očete, ki jih navaja sv. Tomaž, ki naj bo njih človek le bolj upravnik imetja, a bodi raba imetja skupna, to se pravi, vezana z dolžnostmi do tistih, ki sami nimajo imetja.

Ker je pa zasebna lastnina po naravnem pravu namenjena koristi vseh, zato, sklepa Orel, ni mogoče iz nje izvajati pravice, da bi si kdo na nje podlagi lastil sadove tujega dela. Zato je vsak dobiček, vsak profit, ki ni enaček, enakovredna dajatev za neko protidajatev, nenraven in oderuški. Orel naglašja, da to ne velja za pridobitek dela, ki ni pravi dobiček, ampak le sad dela, plačilo za delo. Gre le za dobiček brez dela (arbeitsloser Gewinn). In proti temu se bori Orel, ta mu je kriv vsega socialnega zla. Osnovno načelo naravnega prava — tako izvaja — je načelo ekvivalence, to je najvišje pravno načelo pri vseh menjalnih pogodbah, to mora biti tudi najvišje pravno načelo v vsem gospodarskem življenju (I 213). To načelo, pravi, je bilo nekdanj splošno priznано, v vsej katoliški teologiji in kanonistiki, pri vseh sv. očetih, a že tudi v Stari zavezi pri prerokih in Mozesu. Obresti iz pósode, ki o njih razpravlja Orel v vsej drugi knjigi, so po njegovem mnenju le poseben primer dohodkov brez dela. S tem največjim pravnim načelom, pravi Orel, je pa v popolnem nasprotju kapitalizem. Kapital ne nudi sam iz sebe nobene nadvrednosti, kar je poudarjal že pogán Aristoteles: denar ne koti denarja, vsa ta nadvrednost naj se imenuje profit, renta ali obresti, je sad tujega dela. Marx se s svojim naukom o nadvrednosti in izkoriščanju tujega dela moderno izrazil le stari nauk Cerkve (I 289). Profit je neplačano tuje delo, zato je vsak pravi profit oderuški. Kapital si lasti zaslužek delavcev, utrğava delavcem zaslužek. To je, kar imenuje katekizem vnebovpijoč greh. Kapitalizem je ves ta proces le zakril, da se zdi, kakor da bi bil profit sad lastne marljivosti in lastnega dela. A že Marx je po pravici opozoril na to, da se noben podjetnik ne bi zadovoljil in se ne more zadovoljiti z zaslužkom svojega dela, ker se mora po načelih kapitalističnega gospodarstva kapital obrestovati, za kar bi le redko zadoščevali pravi dohodki iz podjetnikovega dela. Kapitalizem je torej gospostvo posesti nad delom, ki omogočuje kapitalu, da si brez dela lasti sadove tujega dela. To gospostvo je posledica nazora o pravici posesti brez dolžnosti (I 306).

Orel misli, da je ta nauk, namreč da lena posest ni upravičena in da ima le delo pravico do pridobitka, nauk Cerkve. Misli tudi, da je ta nauk neodvisen od tiste teorije, ali je delo edini činitelj ekonomske vrednosti. Tudi če bi delo ne bilo edini činitelj ekonomske vrednosti, ampak bi bila ta vrednost obenem sad, recimo, kapitala, zemlje, bi vendar — tako sodi Orel — po nraavnih načelih ta vrednost pristala delu (I 374). Toda dejansko je popolno soglasje. Edini činitelj ekonomske vrednosti, pravi Orel, je delo, zato je le naravno, da pristoji tudi po nraavnih načelih vrednost delu. Le delo ustvarja vrednost. Narava daje koristnost, koristnost je tudi pogoj za vrednost, a vrednost samo, namreč ekonomsko vrednost, ki se po njej dolačajo v menjalnem gospodarstvu cene, daje le delo. Izjeme da so le

navidezne (I 331). Orel pravi, da je bil ta nauk do srede 19. stoletja soglasno priznan (I 318), šele strah pred socializmom in komunizmom da je zaobrnil teorijo na drugi tir in so začeli kapitalisti razmišljati, kako bi upravičili lažiplodnost kapitala. Ta strah je prevzel tudi katoliške sociologe, da so šli za njimi in začeli zavračati Marxa, ki je v tem pogledu, pravi Orel, nevede obnovil nauk srednjeveške skolastike in kanonistike. Tako je pa prišla ta velika nesreča, da je socialist Marx oznanjal delavstvu staro krščansko resnico, katoliški sociologi pa po veliki večini z vsemi silami branijo kapitalistično teorijo, ki je le teorija izkoriščanja. Komunizem ni le zmota, le zabloda. Največ moči črpa komunizem vprav iz pravne zavesti, da se delovnim stanovom godi krivica, da je kapitalizem sistem oduševanja, seveda pa žene odpor proti krivici proletarce v drugi ekstrem, da hočejo s kapitalizmom vred porušiti ves socialni red in še Cerkev, češ da je bila Cerkev zaveznica kapitalizma, s čimer pa delajo sami največjo krivico vprav Cerkvi, ki s svojo obsodbo »dohodkov brez dela« načelno obsoja kapitalizem kot oduševski sistem.

Orlovo delo je polno krščanskega idealizma, vendar je v bistvenih točkah pogrešeno, o čemer sedaj po Pijevi okrožnici ne more biti več dvoma.

Resnica je, da je za gospodarsko življenje načelo ekvivalence temeljnega pomena. Vsaka menjalna pogodba, ki se po njej več zahteva in prejme kakor pa da, je vsaj v širšem pomenu oduševska. Jemanje tistega več iz pósode kot takšne, je pa Cerkev imela in še ima za pravo oduševstvo v ožjem pomenu. Zato so že sv. očetje poleg obrestovanja obsojali zlasti trgovino, ker je že tedaj pri mnogih slonela le na pohlepu po dobičku. Sv. Tomaž Akvinski je modro ločil dobiček in dobiček. Trgovina, kolikor posreduje zamenjavanje gospodarskih dobrin, je socialno koristna. Jasno je, da sme trgovec za to svoje socialno koristno delo zahtevati neki dobiček; kako naj sicer živi, kako skrbi za svojo družino, in ali ni sploh delo za javno korist vredno plačila? Toda ta dobiček ni noben pravi dobiček, t. j. noben pridobitek brez dela, ampak je vprav plačilo za delo (quasi stipendium laboris). Drugače je pa s trgovino, ki vsa meri le na dobiček. To, pravi sv. Tomaž, treba po pravici grajati. Zakaj takšna trgovina služi le pohlepu po dobičku in ta pohlep ne pozna meje, temveč teži v neskončnost (2 II, q. 77, a. 4). Vprav to hlepenje po dobičku pa zavaja, da skuša trgovec pod pravično ceno kupovati in nad pravično ceno prodajati, kar je greh, ker je proti ekvivalenci, proti enakosti dajatve in protidajatve, ki jo zahteva pravičnost (2 II, q. 77, a. 1).

Toda ali sledi iz tega, da je vsak dohodek brez dela nemoralen? Orel trdi tudi to in pravi, da je to od nekdanj nauk Cerkve; v odlokih cerkvenih zborov in papežev in v cerkvenih kanonih da se vedno ponavlja načelo: »ubi lucrum, ibi damnum«, kjer je dobiček, tam mora biti tudi izguba; če ima eden dobiček, mora imeti drugi izgubo. Pri menjalnih pogodbah je to res jasno: če pri menjavanju jaz dobim neki plus nad to, kar sem dal, mora imeti drugi neki minus. Mimo-

grede bodi omenjeno, da ni resnično, kar nekateri trdijo, da je menjalno gospodarstvo nujno naravnano na pridobitek, če se z besedo »pridobitek« razume dobiček v ožjem pomenu. Prvi in bistveni namen menjavanja je vedno le-ta, da si ljudje med seboj izmenjavajo dobrine, da zamenjavajo dobrine, ki jih sami ne potrebujejo. Tu ne gre samo po sebi in ne bi smelo iti za noben dobiček, za noben plus gospodarske vrednosti: jaz prejmem, kar sem dal, a prejmem v drugi obliki, ki je meni bolj rabna, dočim ti prejmeš enako vrednost v obliki, ki je tebi bolj rabna. Nič ne de, če dobim jaz za blago morda denar, zakaj denar je po svoji pravi naravi vprav menjalno sredstvo, tako da lahko dobim za denar dobrin, ki jih potrebujem, a jih ti nimaš in ne moreš dati. Pravijo: kdo bi zamenjal brez dobička? To vprav je nepravdo »kapitalistično« načelo, ki pri zamenjavanju ni upravičeno. Zamenjavanje je brez takega dobička koristno. Zamenjavam sadove svojega dela za dobrine, ki jih sam ne izdelavam, a potrebujem. To je vendar dosti koristi, čemu še iskati dobička, ki bi ga morali drugi dajati v svojo izgubo? Jasno je in dejali smo že, da trgovcu, ki posreduje in olajšava tako menjavanje, za njegovo delo tudi gre plačilo: za dobrine, ki jih treba šele z delom spraviti do mene, moram dati nekaj več, kakor bi bile vredne na svojem kraju; ta več je vprav plača za delo in stroške prenosa ali prevoza. To se zdi vse popolnoma jasno in tu res velja: ubi lucrum, ibi damnum, kjer ima eden dobiček, mora imeti drugi izgubo. Nikakor pa to ni tako jasno za pridobitek, ki se steka n. pr. iz tega, da dobivam na svojem posestvu radi zemlje in lege ob enakem delu, kakor ga morajo opravljati na svojem posestvu drugi, pridelke boljše kakovosti, ki jih zato ljudje na trgu tudi rajši nekoliko dražje plačujejo kakor pa pridelke slabše kakovosti. Ali je tisti »plus«, ki ga tako dobim nasproti izkupičku drugih posestnikov, res odušički? Marx je dejal: To je posledica fikcije, ker je za boljše blago navadno treba več dela. Orel pravi: To so izjeme. A ne ta ne oni odgovor ni zadosten. Ljudje prav nič ne mislijo na takšne fikcije, ampak gledajo le na kakovost. Kar se pa tiče izgovora o izjemah, je teh izjem toliko, da pravilo samo ne more biti pravo. Sicer pa vsa ta teorija sloni na podstavi, da kapital ni produktiven. Ako je pa kapital produktiven, kakor je — avtoritativno je sedaj to izrekla Pijeva okrožnica —, tedaj niso le v poljedelstvu, temveč tudi na vseh poljih industrije možni dohodki, ki niso edino sad dela, ampak vprav tudi produktivnosti kapitala.

Ker se Orel sklicuje na odloke cerkvenih zborov in na cerkvene kanone, naj bi bil te trditve iz prvih virov dokazal. A žal — in v tem je ena glavnih hib Orlovega dela — da Orel tako rad ponavlja izreke drugih, toda pravih virov ne navaja. Kdo, kdaj, kje in v kakšni zvezi je izrazil tisto načelo: ubi lucrum, ibi damnum? Orel kliče za pričo Hohoffa. Če pogledamo v Hohoffovo delo, najdemo res nekaj citatov, a če tiste citate poiščemo v virih, ne dobimo nič, kar bi bilo pristno in dokazno.

Orel misli, da je dokaz za to tudi cerkvena sodba o obrestovanju, češ da so obresti kot dohodki dela le en primer dohodkov brez dela in da je Cerkev z obrestmi vred obsodila vse take dohodke za oderuške. Da more vzdržati to trditev, je prisiljen očitati Cerkvi, da se je vdala »formalistiki« rimskega prava in da je nje formulacija o obrestovanju že znamenje »razkroja«, češ da je hotela v resnici obsoditi ne le obresti iz pòsode, temveč prav tako vse druge dohodke brez dela, iz posesti, najemščine itd. (II 67 sl, 70 sl). Takšne trditve so vendar preveč samovoljne. Odkod O. ve, kaj je Cerkev hotela, če tega dejansko v nauku o obrestovanju ni izrazila?

Nauk, da je vsak dohodek brez dela nenraven, bi res zelo podprla teorija, da je delo edini činitelj vrednosti, toda tudi te teorije Orel ni zadostno dokazal. Sv. Tomaž res pravi, da se morajo upoštevati pri menjavanju »labor et expensae«, delo in troški, in Orel troške zopet razrešuje v delo, a vprav to ni mogoče brez »petitio principii«. Če je v troških res samo delo, je seveda jasno, da je končno edini činitelj menjalne vrednosti delo, toda vprav to je vprašanje, ali je res v troških samo delo? Ali ni v troških tudi plačilo za blago boljše kakovosti, ne da bi bila ta boljša kakovost kot takšna sad posebnega dela? in ali ni v troških izražena tudi vrednost in cena tega, kar je iz produktivnosti kapitala?

Da so torej dohodki, ki niso zgolj sad svojega dela, dostikrat sad tujega dela, to je žal le preresnično in vprav v tem je največje zlo dejanskega kapitalizma. Toda Orel bi moral dokazati, da je vedno in nujno tako, le tedaj bi bil dokazal, da je kapitalizem po svojem notranjem bistvu nujno oderuški. Tega pa Orel ni dokazal.

Prav tako je resnično, da je dolžnost dela splošni npravni zakon, ni pa Orel zadostno dokazal, da človek, ki živi le od dohodkov brez svojega dela, živi le od krivice. Nekaj drugega je namreč nenravno življenje brez dela, nekaj drugega nenravno življenje iz oderuškega izkoriščanja drugih.

To seveda Orlo moramo priznati, da tiči v kapitalizmu dejansko premnogo izkoriščanja in da premnogo ljudi živi od izkoriščanja drugih, in da kapitalizem vprav s tem strašnim izkoriščanjem žene človeštvo v propast.

Kakšne naj bi bile tiste reforme, ki bi še mogle rešiti zapad, o tem bo Orel razpravljal, žal, šele v zadnji knjigi. V prihodnji, tretji, bo še natančneje pokazal, kaj je moderni kapitalizem, v četrti bo dokazoval, da je komunizem socializem le velika blodnja in šele v peti knjigi bo razložil, kaj je pravi socializem in kakšna je pot do njega.

Katoličani so sprejeli Orlovo delo z neenakimi čuvstvi. Nekateri z navdušenjem. Opat Wiesinger O. Cist. je napisal za Orlovo delo »spremno pismo«, ki v njem hvali Orlovo delo kot »novo razodetje«, češ Orel ni sicer nič novega izmislil, a odkril nam je na novo krščansko tradicijo. Poleg »philosophia perennis« je tako vstala »oeconomia perennis«. Vse, pravi, je tako preprosto in jasno, da teh pojmov o lastnini in delu, o kapitalu in obrestih, vrednosti in nadvrednosti ne bo več mogoče popravljati. Naj bi tudi moralisti povzeli

to zvezo s staro tradicijo. Cerkev pa naj obnovi svojo nekdanjo zvezo z delom, tako bomo premagali kapitalizem brez pogubnih katastrof in ustanovili nov svetovni red pravičnosti (I 7—16). »Augustinus«, književno glasilo avstrijske katoliške duhovščine (25. jan. 1931) je pozdravilo prvo in drugo knjigo z velikim veseljem. Pravi, da so se vsi oddehnili (ein allgemeines Aufatmen), ko se je z Orlovim delom vendar že pokazal »izhod iz labirinta moderne zmede«.

Nasprotno pa jezuit Nell-Breuning v »Theologische Revue« (1930, Nr. 4, 146—149) hvali sicer Orlov idealizem, tuintam tudi njegovo kritiko, a odklanja delo, češ da se je Orel v svoje teorije le »zaril«. Kapitalizma v Orlovem zmislu, pravi, da ne brani noben teolog in ga tudi v praksi more izvajati le kak »Schuft«. Teorija o vrednosti, kakor jo razvija Orel, misli, da ni ne skolastična, še manj cerkvena, a tudi ne Marxova, ampak pač le Orlova. Sklepa pa, da bi bilo treba izdelati »enoten katoliški odgovor« na vprašanje o kapitalizmu.

Tak enoten odgovor sedaj imamo. Podan je v okrožnici »Quadragesimo anno«.

4. Veliko delo je izdala nemška Görresova družba za štiridesetletnico okrožnice »Rerum novarum«: Die soziale Frage und der Katholizismus.⁴

Tu je zbranih 27 razprav prvih nemških katoliških sociologov. Tako razpravlja v prvem delu (iz zgodovine katoliško-socialnega gibanja) C. Bauer o menah socialno-političnih idej v nemškem katolištvu v 19. st.; J. Strieder o Kettelerju in socialnem vprašanju; A. Knoll o zamisli K. Vogelsanga o »stanovih«, A. Pieper o korporacijski ideji Fr. Hitzeja, H. Bopp o A. Kolpingu in gibanju rokodelskih pomočnikov. V drugem delu (iz socialistične in socialnoekonomske vsebine okrožnice »Rerum novarum«) razpravlja P. Tischleder o osnovnih krščanskih socialnih naukih, O. Nell-Breuning o lastnini, H. Lechtape o problemu dela in plač, A. Weber o delodajavcih in delavcih, F. Zehentbauer o obrestovanju, Th. Brauer o okrožnici v luči znanstvene nacionalne ekonomije, J. Mayer o caritas. V tretjem delu (socialna misel v kapitalističnem svetu) razpravlja G. Briefs o gospodarstvu, državi in družbi v sistemu kapitalizma, H. Weber o sodobni nemški socialni politiki v luči Leonove okrožnice, E. Molitor o nekaterih osnovnih problemih delovnega prava. R. Schwenger o socialnem vprašanju v industrijskem obratu, A. Greck o avtonomno-obratni socialni politiki, J. Dobretsberger o socialno-političnih davčnih problemih, E. Wehrle o združni samopomoči, R. Gress o razvoju krščanske strokovne ideje, F. Degenfeld-Schomburg o populistiki, P. Jostock o razproletarjenju. V četrtem in zadnjem delu (iz problematike sodobne katoliške socialne teorije) razpravlja W. Schwer o časovnih sestavinah v Leonovi okrožnici, J. Messner o pojmu socialne

⁴ Die soziale Frage und der Katholizismus. Festschrift zum 40jährigen Jubiläum der Enzyklika »Rerum novarum«. Hgg. von der Sektion für Sozial- und Wirtschaftswissenschaft der Görresgesellschaft, Paderborn 1931. Str. 488.

pravičnosti, A. Mitterer o zvezi med naravoslovjem in naravnim pravom pri sv. Tomažu Akvinskem, G. Gundlach o socializmu in socialističnem gibanju, B. Beham o katoliškem socializmu.

Ker te velikanske snovi ni mogoče tudi ne le kratko predelati, omenimo le dvoje reči, ki sta v zvezi s Pijevo okrožnico. P. Gundlach razpravlja o socializmu. Leon se je boril proti socializmu, ki je bil tedaj istoveten z materialističnim marksizmom. Kakšno veljavo imajo Leonovi argumenti dandanes, ko našteva n. pr. Th. Brauer nič manj kot 20 socializmov in ko zavzema med njimi odlično mesto tudi religiozni socializem? Gundlach opozarja na to, da je socializem pojav kapitalistične dobe in da nosi na sebi tudi bistvene znake te dobe, le v končnem nasprotju z liberalizmom, ki je rodil kapitalizem. Liberalizem meni doseči blaginjo vseh po absolutni svobodi, socializem po organizaciji. Ujemata se pa popolnoma v zgolj tostranski motritvi življenja. Marxu je bila religija izrečno le iluzija in »opij« za ljudstvo, toda tudi religioznost n. pr. de Manovega socializma je zgolj tostranska, le čustvo o »totaliteti« vseh življenjskih odnosov osebnosti brez vsake zveze z onostranskim svetom. Saj se je tudi liberalna buržoazija povzpela iz materializma do esteticizma in eticizma, a ko toliko govori o etičnih vrednotah, nje mišljenje nikakor ni krščansko. Zanimivo je, da je Pij XI. z enakega vidika vsak pravi socializem kot protikrščanski zavrgel.

B. Beham pa razpravlja prav posebej o »katoliškem socializmu«. Zlasti Mertens in Ernest Michel se med Nemci trudita z naukom, da je rešitev le v socializmu, seveda ne v materialističnem, ampak v katoliškem socializmu. Beham pravi, da nikakor ni dvomiti o čistem namenu in odkritosrčnem teženju katoliških socialistov. Meni, da je tudi teološko težko kaj ugovarjati (tu bo treba po Pijeви okrožnici pač korekture, če gre še za »pravi« socializem), toda, pravi, kljub temu je katoliški socializem »resna nevarnost«. Zakaj? Zato, ker odvrča pozornost in delavnost katoličanov od pravih nalog in smotrov. Katoliški socializem je ves v kritiki kapitalizma; poleg tega zgolj čustven, bogat besed, a brez jasnih pogledov in resnega realizma. Antiteza »kapitalizem — socializem« je pa dandanes že zastarela. Danes gre za drugačna vprašanja. Prodrlo je spoznanje, da kapital in delo spadata skupaj in poglobitno vprašanje, kako osnovati ta, novi kooperativni in korporativni gospodarski sistem. Tudi glede tega je zanimivo primerjati Pijevo okrožnico, ki je jasno začrtala smer korporativnemu gospodarskemu sistemu naproti!

5. Prav za štiridesetletnico okrožnice »Rerum novarum« je izšlo tudi slovensko delo P. Angelika T o m i n c a »Osnovna načela krščanskega socializma«. Str. 199.⁵

Delo obsega prevod okrožnice »Rerum novarum« z razlago. Prevod je nekoliko trd (T. sam pravi, da se bo zdel morda komu »pre-

⁵ Dr. P. Angelik Tominec O. F. M., Osnovna načela krščanskega socializma. Delavska okrožnica Leona XIII. Iz latinskega izvirnika prevedel in z razlago opremil. Ljubljana, 1931. (Pripomniti pa moramo, da »Cas« tega dela ni prejel v oceno. Op. ur.)

malo gibčen«, a da je hotel »podati okrožnico kolikor mogoče dobesedno iz latinskega izvornika, ker gre za načela, ki so večkrat drugod in pri nas šla mimo nas«. Razlaga je pa pisana gladko, umno in umljivo in bo dobro porabna zlasti za predavanja v delavskih krožkih, ki jim je v prvi vrsti namenjena.

Po pravici naglaša T., da Leonova okrožnica »je in bo ostala vedno aktualna, ker je pisana iz nadčasovnega vidika in oznanja vekotrajne resnice krščanstva o vedno perečem socialnem vprašanju« (10). Kdor bi mislil, da je stvar že prestara in da od nje pač ne moremo pričakovati vodilnih misli za sodobni čas, bi samo pokazal, da okrožnice »ni prebral ali pa ni razumel« (5). Ne sicer lepo, a resnično pravi, da mora krščanstvo reševati gospodarska in družabna vprašanja »v lastni režiji«, to je, »s tem, da kristjani osebno udeležujejo svoje krščansko prepričanje vseeno, če so delavci ali podjetniki« (172). Lepo obenem in resnično pa razlaga, kako je vir vsega socialnega nereda ta, da pravice in dolžnosti v družbi niso uglasene, a da je pravica brez pravičnosti le »pravica močnejšega«, le »razredna pravica«, le tako dolgo veljavna, dokler je kdo močnejši, pravica in pravičnost pa da ima svoj temelj in svoje poročstvo v naravni zavesti, to je v Bogu. Zato socialnega vprašanja ne more trajno rešiti socializem, ki se bori »pod zastavo Marksa«, zakaj Marks hoče pravico brez Boga, temveč le Leon s Cerkvijo, ki se bori »pod zastavo božjo« (25). Lepo razlaga, kako »je Kristus socialni kralj sveta« in kako je »nemogoče, da bi izginil s sveta socialni nered in socialna beda, dokler ne zavlada svetu trojna ideja, ki jo je oznanjal Kristus: ideja resnice, pravičnosti in ljubezni«, a te temeljne socialne ideje da hrani in brani le Cerkev (72 sl).

Jasno opredeljuje katoliško stališče nasproti marksizmu. Marksizem je istega duha kakor mamonistični kapitalizem. Za oba je bistveni znak »materialistično vrednotenje človeka«, ne eden ne drugi »na podlagi svojega materialističnega svetovnega naziranja nobenih nravnih, višjih ciljev človeka«, oba imata tudi »razredno podlago«. V tem materialističnem svetovnem naziranju ima »svoj vir tudi razredni boj«. Zato med marksizmom in krščanstvom ni mogoč noben »kompromis« (78 sl).

Še posebej zavrača posamezne zmote marksizma: njegovo nasprotstvo proti zasebni lastnini, ko je pravo vprav nasprotno, vsem, tudi delavcem je treba pomoči do primerne posesti (44); razredni boj, to je, boj enega razreda proti drugemu, ko bi moral iti boj marveč za tem, da »osvobodi človeka v proletarcu in kapitalistu« duha materializma in mamonizma in ustanovi pravo skupnost med ljudmi (80); njegovo nasprotje proti resnici (historični materializem) in ljubezni (nasilna revolucija) (72); njegov napačni optimizem, ki obeta delavcem »nebesa na zemlji« (75); njegove protinaravne zmote o vzgoji (64), ko brez »večnostne vzgoje« ni za človeštvo resnično trajne rešitve (94 sl).

Pri nekaterih vprašanjih je pa vendar šel nekoliko preveč »na levo«, kar je jasno zlasti po Pijevi okrožnici. To je predvsem vpra-

šanje o lastnini in delu. V raznih inačicah ponavljaja, da edino delo »nese« ali »množi vrednost« (52, 120, 130), da se Leon glede tega ujema z Marxom in Lassallom (120), da so vsi »brezdelni dohodki« obsodbe vredni (36) in krivični (51), da je v tem smislu umeti tudi Pavlov izrek »kdor ne dela, naj tudi ne je« (46, 51, 102, 171), da je zato tudi dedič ne pravi lastnik, ampak le »upravitelj« podedovanega imetja (62). Že tam, ko Leon utemeljuje zasebno lastnino, T. s posebnim poudarkom naglašaja to teorijo o delu (48). Zato tudi ponavlja, da bo treba popraviti »pojme o lastninski pravici« (56, 59). Ali je potemtakem vse imetje »prav za prav last delavcev, v rokah podjetnikov pa tatvina«? Z Marxom in Hohoffom odgovarja, da ne, zakaj »krasti se pravi, prilaščevati si v nasprotju z veljavnimi pravnimi nazori«, kapitalisti si pa prilaščujejo nadvrednost v soglasju z današnjimi pravnimi nazori. »Dokler je kapitalistično proizvajanje potrebno zlo, tako dolgo je tudi prilaščanje s strani kapitalista pravno opravičeno« (121). Z nekaterimi modernimi tudi T. zameta najemniško in priznava le družabno pogodbo »kot edino pravilno« (90 sl., 146).

Glede tega bo torej treba nekoliko poprav. Miselno bo to tem lažje, ker T. po pravici pravi, da je »kapital sam na sebi nerodovit, enako, kakor je delo brez kapitala nemožno« (52). Kakor je torej delo s kapitalom rodovitno, tako kapital z delom, dasi brez dvoma gre prvenstvo delu. Prav tako T. (nemarksistično) pravi, da »delo ne ustvarja vrednosti, ampak jo le pomnožuje« (121), torej je po njegovem pojmovanju neka vrednost, ki ni iz dela.

Ako te stvari, ki so bile do sedaj preporne, v zmislu nove okrožnice popravimo (saj bo tako treba popraviti tudi drugod to in ono, kar se je napisalo v času socioloških borb pred Pijevo okrožnico), bo to delo zares lepa razlaga Leonove okrožnice in je le želeti, da bi jo delavci, a tudi drugi, pridno proučevali. Na koncu je k posameznim odstavkom dodano slovstvo. (Pri odstavku o delu bi bil pač lahko navedel tudi moj Uvod v krščansko sociologijo, ki ima na str. 57—81 obširno poglavje o socialnem zakonu dela. Prav tako bi pa bilo najbolje, ako bi bil izpustil dostavek, da je »krasen komentar k temu odlomku papeževe okrožnice spisal Ivan Cankar v svojem poemu »Hlapec Jernej in njegova pravica«, ker je Cankarjev spis le zmujen zmešati pojme o lastninski pravici. Prim. opombo v razlagi Pijeve okrožnice v »Času« XXV, 1931, 376 sl.) A. Ušeničnik.

Franjo Ž g e č, **Ali spolna vzgoja res ni potrebna?** 12°, 96 str. Založba in tisk Ljudske tiskarne v Mariboru, Din 8.

V drobni knjižici, ki obsega 96 strani, rešuje mariborski pepagog dr. Žgeč prevažno vprašanje spolne vzgoje. V prvem delu knjižice obravnava spolno vzgojo otroka, v drugem pa spolno vzgojo pubertetnika. Izhaja s stališča moderne seksualne vzgoje, ki prostodušno že otroka o vseh spolnih stvareh poduča, in zagovarja popolno odkritosrčnost v vseh teh vprašanjih. Ostro obsoja prakso stare, tradicionalne seksualne vzgoje, ki da ozkosrčno prikriva otroku pravo lice spolnosti, licemersko označuje ves spolni kompleks za greh in se

noče z otrokom in posebno še z mladostnikom odkrito o tem vprašanju porazgovoriti. S tem prikrievanjem zagreši globoke in usodepolne spolne zablode pri mladini. Mladina tava sama sebi prepuščena po najhujših mlakužah, doživlja težke duševne depresije in prečesto pada tudi v telesne spolne ekscese (onanija, masturbacija, spolno občevanje z drugim in istim spolom, spolne bolezni). Premnogo mladih ljudi, posebno neizkušenih slovenskih mladenk, ki morajo v neprijazno tujino za kruhom, postane žrtev in plen pretkanih pohotnežev. Njihovo nepoučenost in naivnost in seksualnih stvarih izrabljajo v svoje pohotne namene in jih duševno in telesno upropaščajo. Poduk o pravem času, temeljita seksualna vzgoja, odkrita opozoritev na nevarnosti mesta bi odstranila številne nesreče in propasti mladih ljudi. Dr. Žgeč niza po vrsti mnogoštevilna sredstva, ki naj odpomorejo grozečemu zlu. Uporablja vse pripomočke, ki jih morejo nuditi izsledki sodobne pedagogike, individualne psihologije, psihoanalize in medicine. Jedro seksualne vzgoje je po njegovem nazoru vzgoja celotne osebnosti, ki bazira na odkritosti v seksualnih zadevah, močni volji, temeljitem higijenskem poduku in reformi gospodarskih razmer, ki bo omogočila vsakemu sklenitev zakona in gospodarski obstoj v zakonu. Zakon mora sloneti na srečni skupnosti moža in žene; notranja duševna harmonija je edina upravičena sankcija zakona. Kjer te ni, tam vlada »gnusna prostitucija, naj dá zanjo sankcija katerakoli cerkev.« Sedanja oblika zakona, ki sili neharmonični duši moža in žene k trajni skupnosti, je okostenela in celo moralno kvarna. Tako Žgeč.

Kritično treba pripomniti, da nudi dr. Žgečeva knjižica mnogo navodil, posebno za vzgojo pubertetne mladine. Za seksualno vzgojo pubertetne mladine smo doslej res premalo storili, bodisi starši bodisi šola. Tu bodo nekaj koristila navodila, ki jih pisatelj našteva v drugem delu svoje knjižice. Nasproti pubertetni mladini je res treba glede spolnosti več odkritosrčnosti, več higijenskega poduka, več zdrave zaposlitve in posrednega odvracanja od seksualnega vzdušja (šport, gibanje v naravi, delo, zdravo čtivo itd.) in sploh vzgoje celotne mladostne osebnosti. Neposreden seksualni poduk sme biti samo majhen drobec vplivanja na celo osebnost.

Ti nazori dr. Žgečevi so pravilni in pri nas Slovencih, ki nam mladina tone v močvirjih velemest Zagreba, Belgrada, Kaira, zelo upoštevanja vredni. V mnogočem pa se dr. Žgeč v svoji brošurici usodepolno moti!

Predvsem je napačno, da smatra za edino legitimacijo zakona notranjo duševno harmonijo zakoncev. Če te ni, da je zakon nemoralen in se mora razdreti. Žgeč torej ne priznava objektivne obveznosti zakona, če mu manjkajo subjektivni notranji pogoji. Ta nazor ne drži! Idealen zakon res zahteva, da temelji objektivna skupnost tudi na subjektivni skupnosti duš. Nihče tega tako ne želi kakor katoliška morala, ki zelo resno z izpraševanjem, oklici in primerno dolgotrajno pripravo opozarja zaročence, da temelji prava

zakonska sreča v tej subjektivni, notranji harmoniji duš. Napačno pa je, če kdo subjektivno duševno ubranost postavlja za edino bistveno moralno legitimacijo zakona, ki da je brez nje neveljaven. S tem zanika objektivno nerazdružnost zakona, ki je bistvena lastnost zakramenta zakona. Na široko se odprejo vrata človeški lahkomišelnosti pri sklepanju zakona, razbrzdanosti in vsem seksualnim zablodam, ki jih tudi g. pisatelj v svoji knjižici tako ostro obsoja. Objektivna obveznost zakona najbolj sili k žrtvam in zatajevanju, ki naj bodo tudi po Žgečevih nazorih jedro seksualne vzgoje. Lahkotna ločljivost zakona pa navaja človeka k občutljivosti, lahkomišelnosti in ga vede končno v razbrzdanost sladostrastja. Nešteti zakoni se razdružujejo radi malenkostnih diferenc, uničuje se sreča zakoncev, otrok in celokupne družine. Koliko više stoji nerazdružljiv katoliški zakon, koliko bolj nam imponirajo zakonci, ki navzlic osebnotnim žrtvam vztrajajo v zakonu radi višjega blagra družine, nego mehkužneži, ki se radi malenkostnih sporov ločujejo! Da, nerazdružnost zakona ni okostenelost, ampak bistvo trajne duševne harmonije ter podlaga tudi prave, na žrtvah sloneče seksualne vzgoje. O katoliškem pojmovanju zakona prim. okrožnico papeža Pija XI. »Casti connubii« z dne 31. dec. 1930 (prevod v tem letniku »Časa« str. 209—250). V njej so tudi važna načela za daljno pripravo na zakon.

Pogrešeno je tudi, da Žgeč splošno tudi za otroke priporoča seksualni poduk. Pubertetnik res potrebuje odkritega in resnega seksualnega poduka, glede otrok pa je to zelo dvomljivo. Mladinski psihologi (n. pr. Spranger) so drugačnega mnenja. Prezgoden seksualen poduk pri otrocih sploh ne zaleže, ker se v tej dobi otroci še ne zanimajo za seksualna vprašanja. Dogaja se celo, da zgodaj o seksualnosti podučen otrok sploh pozneje na poduk pozabi. V njem še v tej dobi za to sfero življenja ni interesa, seksualni nagon še spi. Bilo bi tudi nevarno, ga umetno vzbujati. Opozorili bi otroka na stvari, ki jih še v otroški dobi ne razume, vzbudili bi mu fantazijo in nağnenja, ki bi jih v tej dobi še ne mogel obvladati. Seksualnost dobi pomen, ko dobi človek zmisel za očetovstvo in materinstvo. Dokler nima tega zmisla, mu je spolni nagon uganka. Čim več mu o njem govoriš, tem slabše je, čim bolj od njega odvračaš pozornost (posredno!), tem bolje ravnaš. Le če bi otrok že v otroški dobi stavil seksualna vprašanja in bi se nağibal v seksualno abnormalnost, mu je treba povedati resnico in ga podučiti.

Prav tudi nima pisatelj, ko odreka devištvu vsak življenjski pomen. Devištvo je res suha veja na zelenem življenju, ako je samo sebi namen. Če pa je v službi človeštva, posebno v božji službi, ima globok pomen. Znanstveniki in umetniki (Kant, Michelangelo) so se odrekli zakonu, da so lažje služili znanosti in umetnosti. Koliko bolj je upravičena taka samoopoved, če je v socialni službi, človeštva in Boga. Usmiljenka globlje doživi svojo osebnost, nego katerakoli sebična družinska mati. Ne žrtvuje se za ozek krog družine, temveč

živi za mnogo širši krog človeštva. Prav pa ima Žgeč, da prisiljeno deviško življenje okrnjuje osebni razvoj. Za maso je res normalna življenjska pot družinsko življenje in se v njem šele prav razvita osebnost. Dokaz za to so številne zagrenjene »stare device«. Deviško življenje je izjema, zanj mora imeti človek poklic.

Splošno še moram ugotoviti, da Žgeč le preveč optimistično veruje v vsemogočnost seksualne vzgoje in da prehudo očita stari vzgoji nesposobnost. Seksualna vzgoja bo mnogo zablod res preprečila, če bodo vzgojitelji in posebno starši na svojem mestu. Ostala pa bo seksualnost vedno težek in za mnoge usodepoln problem navzlic vsej seksualni vzgoji. Jedro njene tragike pronica iz slabosti človeške nature, telesnost kaj rada nadvlada človekovo duševnost. Odtod resnoba katoliške seksualne morale, poudarjanje nevarnosti bližnje priložnosti in potrebe seksualne profilakse.

Na mladino Žgečeva brošurica ne bo dobro vplivala. Zelo jo kazni avtorjevo krščanstvu neprijazno stališče, ki se na več mestih razodeva. Odrasel in zrel vzgojitelj pa bo kljub velikim zmotam našel v njej marsikako navodilo, ki se bo dalo v praksi porabiti.

Dr. J. J.

DISKUSIJE.

ŠE O ROBIČEVI KRITIKI VEBROVE »FILOZOFIJE«.

Prof. dr. Maks Robič je napisal v Ljubljanskem Zvonu (aprilska številka, str. 298—302) epilog h kritičnim opazkam v Vebrovi »Filozofiji«, kjer odgovarja na moje opazke k svoji kritiki iste knjige. Vem sicer, da se s kritikom v bistvenih stvareh ne bova nikdar sporazumela, ker mu manjka fenomenološke metode in pa one dobre volje, da bi se brez predsodka uživel v obravnavano snov in skušal najti v nji vsaj ono trohico resničnosti, radi katere je avtor sploh napisal svoje misli, in s katerimi je upal prodreti v sfero objektivnega duha.

K temu epilogu si dovolim najprej metodično opazko, da posredno dokazovanje, katerega se poslužuje Robič, močno zaostaja za neposrednim, kjer skušamo pokazati, da je dokaz sam na sebi pravilen ali pa nepravilen. Zakaj protidokaz je lahko sam na sebi pravilen ali pa vsaj enako možen kot drug dokaz, s čimer pa še ni izkazana notranja nepravilnost in nevzdržnost tega dokaza samega.

Priznam tudi, da me je močno zbolelo, ker iznaša Robič moje misli in moje kritične opombe k Vebrovi teoriji kot svojo last, in da poskuša z njimi pokazati sedaj tudi nevzdržnost Vebrovega nauka in s tem posredno tudi mojega odgovora na njegovo kritiko. Tak postopek je ne samo metodično, temveč tudi stvarno nedopusten.

O podrobnostih Robičevega epiloga pa še sledeče:

1. Nisem hotel odgovarjati na vse kritike Vebrovega dela, nego samo na one, o katerih sem dobil vtis, da izhajajo iz nepravilnega

tolmačenja njegovih trditev, in ki so zato negativne. Ker pa omenja Robič tudi Ušeničnikovo kritiko in se nanjo celo sklicuje, mu moram povedati, da je Ušeničnik radi duševne sorodnosti lažje doumel bistvo Vebrove argumentacije. Seveda pa moram priznati, da je v tem lahko tudi povod za manjšo kritičnost. Kar pa se tiče Ušeničnikove metode kritiziranja te knjige, moram izjaviti, da je kljub enaki usmerjenosti vendarle dosti imanentna. Zakaj kritik se ni zadovoljil samo s končnimi efekti, do katerih je prišel tudi Veber, in ki se strinja z njegovo novosholastično filozofijo, nego se je vglobil tudi v posebnost in način Vebrovega dokazovanja. Pokazal je pri tem celo dva res važna problema o »podstatnosti« in o »razmerju med dušo in osebo«. Razen tega pa je baš za Ušeničnikovo kritiko zelo značilna njegova izjava, da »so vodilne ideje »Filozofije« tako pomembne, da res ne kaže prebirati in kritizirati trohic«. Toda ta izjava ne priča, da jo je kritik izrekel le zato, ker tudi sicer svetovno-nazorno soglaša z Vebrom, temveč je le izraz onega občutka, ki ga doživimo tedaj, če res nekaj lepega ali velikega dojamemo ali spoznamo. Zato kaže vprav Ušeničnikova kritika, da res ne gre samo za kako določeno filozofsko smer in tudi ne za kako kulturno-nazorno usmerjeno filozofijo, temveč le za posamezna filozofska spoznanja, katera moremo neposredno kritično premotriti in spoznati njihovo notranjo in lastno pravilnost ali pa nepravilnost.

2. Priznati moram, da nisem uvidel, da ima Robičeva kritika tudi splošni filozofsko-informativni značaj. Sem pa mnenja, da je tudi v kritiki nemožne služiti dvema gospodarjema. Zakaj avtor, katerega se kritične opazke tičejo, bo vzel pač vse podrobnosti in tudi vse informacije kot del kritike svojega spisa, in ima zato tudi vso pravico.

V svojem epilogu Robič sam odkrito priznava nemožnost občeveljavnega spoznanja v filozofiji in prav posebno še v metafiziki. Pri tem se sklicuje deloma tudi na mojo opazko o razliki med osnovno usmerjenostjo posameznih ljudi. O tej svoji opazki moram sedaj točno povedati, da se nikakor ne tiče nemožnosti objektivnega spoznanja in tudi ne načelne nemožnosti obstoja objektivnega sveta, ki ga raziskujeta filozofija in metafizika, nego se tiče samo subjektivega dohajanja do tega sveta. Vsakdo mora priznati, da so med ljudmi strukturne in mišljenske razlike. Toda izvajati iz tega zaključek, da je zato sploh nemožne priti do občeveljavnega, t. j. do objektivnega sveta, ki velja in obstoja za vse poedince, čeprav imajo duševno strukturo, je pač prehitro in nedopustno. Nekateri imajo pač tako duševno usmerjenost, da jih pripelje do teh spoznanj, druge zopet do drugih, toda ne nasprotnih. Je pa tudi tako, da nekateri sploh morejo spoznati gotova dejstva in vrednote, dočim pa je drugim spoznavna pot do njih zaprta, ker jim manjka ali potrebne duševne usmerjenosti ali pa doživljajskih aktov. Kakor obstajajo elektroni samo za tiste, ki imajo sposobnost in možnost videti in spoznati jih, tako obstajajo tudi dejstva o duhovnem svetu samo za one, ki jih res pristno spoznajo. Vsi drugi pa ali verjamejo ali pa ne verjamejo ali

pa poskušajo na logično-dialektični način prepričati o neveljavnosti spoznanja tiste, ki so prišli do njih neposrednim in res avtonomnim potom. Zato dejstvo o različnih duševnih usmerjenostih ni nikakr dokaz za Robičev skepticizem, temveč je le kritično opozorilo tistim, ki kakega spoznanja nimajo, da naj svojega prepričanja ne posplošijo in ne vsiljujejo tudi drugim. Kdo izmed obeh ima seveda glede objektivnega spoznanja prav, tega različnost v duševni usmerjenosti ne pove. Toda iz obstoja neke usmerjenosti še nikakor ne sledi, da tisti, ki se mu je neko dejstvo pokazalo samo zato, ker je pač tako usmerjen, nikakor in načelno ne more imeti prav.

Svojo misel pa bi mogel znanstveno izraziti tudi na ta način, da moremo razlikovati med psihološko in logično duševno usmerjenostjo. Prvo bi imenoval ono, ki je res lahko izvor heteronomnih in zato nepravilnih spoznanj. Drugo pa ono, ki je šele pot do pravih in objektivnih spoznanj. Sedaj je jasno, da sem v svojem odgovoru imel v mislih le logično duševno usmerjenost.

O razliki med analitično in »prirodoslovno« (fiziološko) psihologijo pa si moramo biti najprej na jasnem o pojmu duševnosti. Kajti duševnost v psihologiji, in to v katerikoli, pač ne more pomeniti nečesa, kar ni duševnost in kar je že kakorkoli del telesnosti. Tudi za to spoznanje pa je treba posebne fenomenološke usmerjenosti v lastno resnično duševnost.

3. O bistvu in predmetu filozofije pa me Robič očitno ni razumel. Kajti nikjer nisem trdil, da je vprav ena in določena filozofska šola »pojeda vsa modrost z veliko žlico« in da drugim ni nič preostalo. In tudi tega ne, da je vprav ona končno določila ves obseg in vse probleme filozofije, ki naj postane veda. Le to sem trdil, da mora priti tudi v filozofijo neki red in enotnost, ki bi se predvsem očitoval v določitvi predmeta te discipline. In tukaj res ne vidim v »empiričnih filozofskih strujah« boljše rešitve kot v stremljenju različnih smeri nekdanje Brentanove šole. Zato pa sem imenoval tudi to stremljenje, ki ga pri nas zastopa Veber s svojo šolo, samo poizkus.

Glede te filozofske usmerjenosti in njene pravilnosti ter pravilnosti njenega spoznanja objektivnih norm pa je navedel Robič sam opazko, o kateri se mi zdi, da dokazuje obratno, kakor hoče sam. Kajti že obstoj in vprav od Vebra nezavisni razvoj tiste družbe, ki »zopet ni več« pripadnik vladajočega pozitivizma in individualizma, je vsaj majhen znak, da bi utegnila biti Vebrova teorija vendarle pravilna.

4. O pravilnosti Vebrovega psihološkega gledanja pa naj omenim, da oklevanje in preudarnost sama metodično še nikakor nista dokaz za pravilnost gledanja. Kakor je previdnost in avtokritičnost pri znanstvenem delu potrebna, tako pa se mi zdi prevelika neodločnost in dolgotrajno nihanje med različnimi teorijami znak majhne osebnosti. Saj vendar ni nujno, da se odločim za neko teorijo tudi takrat, če uvidim, da ima tudi neka druga svoja pravilna spoznanja, ki nasprotujejo moji. Taka odločitev za vsako ceno in samo radi odločitve za nekaj določenega, je gotovo nepravilna.

V takem primeru dobim svojo lastno teorijo, ki bo po možnosti združitev onih, katerih delno pravilnost sem spoznal. Gre pa mi tu prav za prav samo za take odločitve, kjer je več možnih rešitev, ki pa so kvantitativno in objektivno enako močne. Tedaj osebnost ne koleba sem in tja, temveč se odloči za eno teorijo, in to toliko časa, dokler jo more znanstveno vzdrževati. V tem tiči etični moment znanstvenika, o katerem bi moral Robič kot Diltheyev učenec, več vedeti nego jaz.

5. Najduhovitejša je pač Robičeva opomba k izvoru in pomenu čustev ljubezni in spoštovanja. Očita mi, da sem v lastnem dokazovanju nedosleden, ker trdim na nekem mestu, da vendar tudi kulturo in njene vrednote ter področja »ljubim«. S tem se je dotaknil Robič nove točke in novega predmeta, ki more postati predmet človeškega vrednočenja, in katerega se ni dotaknil v »Filozofiji« niti Veber in tudi Robič ne v svoji kritiki. Sicer je onim, ki poslušajo Vebera, znano, da pojmuje Veber to vrednočenje kot neko »sekundarno« ljubezen; in s tem je dan tudi povod, zakaj sem v svojem odgovoru rabil baš to besedo. Povem pa, kar je itak vsakomur že samo po sebi znano, če je le kdaj doživel to čustvo ob resnični kulturi in ob resničnem kulturnem udejstvovanju, da je to čustvo sicer zelo podobno ljubezni, vendar pa je kvalitativno drugačno in zavzema bržčas neko posebno mesto med ljubeznijo in spoštovanjem. Vendar pa nima zmisla reči, da kdorkoli kulturo tako ljubi kot n. pr. svojo mater ali prijatelja itd. Ker pa za to posebno in ne prebogosto čustvo še nimamo točnega izraza, mogoče bi rabili »navdušenje« ali pa »duhovna ljubezen«, zato naj mi bo oproščeno, če sem radi netočne rabe besede »ljubim« podal komu povod, da je začel dvomiti o pravilnosti Vebrovega psihološkega gledanja.

Čeprav Robič dalje sam priznava, da je bližji empirikom, se mi vendarle zdi, da je v svoji obsodbi apriorne metode preoster in preenostranski. Pa tudi prehudo jo smeši, njene zastopnike pa žali. Govoriti o neki metodi, n. pr. predmetno-teoretični ali fenomenološki, ali pa tudi kantovski, na tak način, da pokažemo samo nekatere in še to redke izrodke, pa ne omenjamo bistva take metode, se mi zdi znanstveno krivično. Saj vendar moramo priznati, da se je baš apriorni metodi posrečilo priti do marsikakega važnega spoznanja o d u h o v n e m svetu, do katerega empirična metoda in tudi indukcija sploh nima pristopa. Še enkrat ponavljam: v neki metodi je treba zares vsaj nekaj časa delati in živeti in šele potem dobim pravico zavračati ali pa priznati jo. Pa saj onim, ki s tako metodo resno delajo, negativno mnenje o nji prav nič ne škoduje.

O Schelerju in njegovi fenomenološki metodi pa naj omenim, da so razlogi, zakaj je prišel nekdo po določeni metodi do takih, drugi pa do drugačnih rezultatov, zavisni od premnogih faktorjev, med katerimi ni zadnji kompliciranost in bogastvo človeške duše na eni strani in izredno velika množina predmetov duhovnega sveta, ki so i r e a l n e g a značaja, na drugi. Različni heteronomni faktorji, ki vplivajo pri prvem ali pri drugem, pa prav nič ne ocenjujejo znan-

stvene vrednosti metode same, ki je nezavisna od subjektivnih momentov. Pri tem pa je še zelo zanimivo dejstvo, da je Scheler baš tedaj, ko je prešel k panteizmu, zapustil fenomenološko metodo.

Čudno se mi zdi tudi Robičevo razlikovanje med gledanjem in pridobivanjem objektivnih predmetov. Ta razlika obstoja namreč samo tedaj, če je gledanje predmeta zavisno od ustvaritve tega predmeta. Pa še v tem primeru obstoji ta razlika le pri pristnem gledanju. Sicer pa je pri objektivnih predmetih tako, da je gledanje že obenem pridobivanje in obratno. Kajti kakor hitro predmet zagledam, ga že imam, in kakor hitro predmet dobim, ga na nek način pristno ali pa nepristno, telesno ali pa samo duhovno gledam. Prav posebno pa je tako pri predmetni ali fenomenološki ali tudi Bergsonovi intuitivni metodi. Pa ne samo v znanosti je tako. Tudi v navadnem življenju se nam vrednote prikazujejo na ta način, da jih dobimo, ko jih zagledamo in obratno.

Kar pa se tiče posebno spoznanja bistva religije in njenega predmeta pa ne morem razumeti, zakaj bi bila baš za to spoznanje nujno potrebna čim večja indukcija. Kje je razlog, da bom prišel do objektivnega jedra onega absolutnega in najpopolnejšega predmeta, katerega se tičejo vse religije, preje in uspešneje na ta način, če bom pregledal jedro vseh različnih obstoječih religij in vzel končno kot bistvo objektivnega predmeta to, kar je vsem tem religijam skupno? Ali ni enako ali pa še bolj možen in naraven tak način spoznavanja, ki je seveda precej apriorističen, da se kot religiozno usmerjen človek uglobum v bistvo absolutnega predmeta in tako neposredno spoznam njegovo vsebino? Ali je tako spoznanje res spoznanje, to ostane seveda še vedno vprašanje. Toda vsaj enako možno je — zase poudarjam vsaj —, da pridem do spoznanja na poti indukcije kakor tudi po poti dedukcije. Deduktivna pot pa zahteva seveda zaupanje v objektivnost svoje metode in s tem združeno odločnost.

6. K Robičevim opazkam o razlikah med človekom in živaljo, kjer omenja zopet mojo misel o potrebnosti posebne usmerjenosti za spoznanje te razlike, pa naj še enkrat omenim, da taka usmerjenost načelno nikakor ni izvor kakega subjektivnega spoznanja, temveč je lahko izvor edino pravega spoznanja, ki je kot spoznanje občeveljavno. — Robičeve težave pri substancialnosti jaza pa so zelo lahkega značaja. Neprestani tok duševnosti, kakor tudi mnogoternost doživljajev ima pač svoje duševno mesto v subjektu, toda ni to subjekt sam. Saj toliko ne, kolikor je ta subjekt še posebna substanca.

7. Glede Vebrove socialne filozofije nimam povedati nič novega. Poudaril pa bi rad še enkrat, da se Vebrova metoda odlikuje po tem, da najde razlike tudi tam, kjer jih mnogi ljudje ne vidijo. Dvoma o socialnih gonih pa ne morem »priznati«, ker sem ga sam prvi izrekel.

8. Sicer je zelo težko razlikovanje med irealnimi in metafizičnimi predmeti, kajti pri obeh gre v pojmu le za negacijo fizikalne

realnosti. (Mogoče bi bila razlika v tem, da imajo metafizični predmeti tudi svojo realnost, ki pa ni fizikalna.) Toda ne glede na to se mi zdi, da je dokaz tudi za »zrcaljenje« teh predmetov v realnosti lahak. V svojem prvem odgovoru sem trdil to samo za irealne predmete kot so n. pr. splošni zakoni, po katerih se ravnaajo vsi realni predmeti. Toda na podoben, samo manj določen način se zrcalijo v realnih predmetih tudi metafizični predmeti. To pa tedaj, kadar trči znanstvenik, n. pr. prirodoslovec, pri analizi fizičnih predmetov in pojavov na tajne in skrivnosti ter načelne neznanke, pri kateri se konča njegovo spoznanje in kjer se začinja »ignoramus et ignorabimus«. Rekel sem, da je to zrcaljenje metafizičnih predmetov manj določeno, kar naj pomenja, da moramo neko neznancko samo postulirati, da pa je znanstveno ne poznamo. In isto je storil tudi Veber, ki je samo znanstveno zahteval realno bitnost Boga.

O Robičevih ponovnih odgovorih na posamezne Vebrove dokaze za bitnost Boga pa še sledeče: a) Res je, da se k čuvstvenemu spoznavanju ne zatekajo pozitivne in prirodoslovne vede, pač pa je tu edini vir vseh normativnih ved, kot so n. pr. logika, etika, estetika, sociologija, hagiologija itd.

b) O pravilnem pojmovanju zmiselnosti nas dovolj pouči logika, ko govori med različnimi razmerji tudi o razmerju zmisla in razlikuje zmiselnost od namena. Ta razlika pa je konkretno povedano n. pr. v tem, da ima gospodarstvo svoj notranji in objektivni zmisel, katerega ni mogoče nikomur izpremeniti, da pa lahko dam istemu predmetu svoj in subjektivno barvan namen, ki se časovno in po razmerah izpreminja.

c) Za spoznanje enotnosti sveta je res potrebna posebna duševna usmerjenost. Toda ona ni razlog, vsaj ne nujni razlog za to spoznanje. Dalje si tu Robič sam nasprotuje, ko pravi, da Veber vendar uči, da Bog kot nadizkustveno bitje realno eksistira. To je vendar notranja nemožnost. Bog ima svojo posebno realno bitnost, ki pa nikakor ni realna eksistenca. Ta bitnost pa se zelo razlikuje tudi od one, ki jo imajo norme, ker te samo veljajo. Veber imenuje vendar bitnost Boga tudi »izvorno bitnost« in jo s tem razlikuje od vseh ostalih.

99. Res je sicer, da so čustva kot višjeredni doživljaji nujno zavisna od umskih psiholoških podlag. Toda relacija podlag se močno razlikuje od relacije neposrednega predočevanja, ki se prav nič ne tiče psihološke podlage, temveč samo vsebine doživljaja samega in pa predočevanega predmeta. Zato predočevanje čuvstev ni nikak kompleks, temveč enako elementaren akt kot pri mislih in pri predstavah. Tudi pojem predočevanja ne vsebuje nikake umske komponente. (Primerjaj: A. Meinong: Über emotionelle Präsentation.)

S tem zaključujem svojo debato z Robičem, kajti novega pač nimam več povedati. Prav posebno pa še ne kaj takega, s čemer bi mogel nekoga umsko prepričati, če je že apriori usmerjen, in to čuvstveno usmerjen v drugo smer.

Dr. Stanko Gogala.

Uredništvo naznanja:

Po sklepu Leonove družbe naj Čas v bodoče posveča še večjo skrb različnim aktualnim kulturnim vprašanjem, posebno onim, ki se tičejo neposredno našega naroda. Današnji izobraženec radi zapletenosti sodobnega življenja, težkih stisk, ki ga tarejo zlasti tudi radi velike zmede pojmov ne more zlahka najti orientacije, osobito ne v tokovih duhovnega sveta in socialnega gibanja. Čas je že dosedaj v vseh 25 letih izhajanja to nalogo dobro izpolnjeval. Da bo mogel še uspešnejše nadaljevati to delo, bo prinašal načelno le krajše razprave, ki ne bodo presegle osem do deset strani. Tako bo mogla postati vsebina bolj raznolična.

Sotrudnike prosimo, naj v slogu in besedi mislijo na širok krog izobražencev, ki jim je časopis namenjen. Vendar pa bomo varovali tudi zanaprej v vsebini in obliki resnost, jasnost in točnost znanstvene revije.

Vabimo poleg dosedanjih sodelavcev zlasti še mlajše znanstvenike in kulturne delavce, da pomagajo uresničevati to nalogo. Vse izobražence pa, ki se zavedajo potrebe po taki slovenski reviji, prosimo da Čas naročijo.

»Čas«, znanstvena revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v avgustu in septembru. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 60 Din za Jugoslavijo, 70 Din za inozemstvo. Za dijake velja znižana cena 40 Din, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Janez Fabijan, univ. prof., Ljubljana, Dunajska cesta 17/III., in dr. Ivan Ahčin, glavni urednik »Slovenca«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 5; tel. št. 3030.

Racun pri poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Karel Čeč za Jugoslovansko tiskarno.

Ponatiskovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

V oceno smo prejeli:

Jože Pogačnik: **Sinje ozare**. Izdala Družba sv. Mohorja v Celju 1931.

R. Rotter Progonški: **Odgovor na »Veliki turban«**... od dr. fra Emanuela Krajnovića, Sarajevo, 1931.

Štefanija Humek: **Prehrana po novih zdravstvenih načelih**. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana 1931.

Ciril Jeglič: **Okrasne spenjavke za vrt in dom**. Mohorjeva knjižnica 41. Izd. Družba sv. Mohorja v Celju 1931.

Marjan Marolt: **Dekanija Celje**, I. zv. Cerkvni spomenik v Celju. Zgodovinsko društvo v Mariboru 1931.

Janko Barle: **Nešto iz prošlosti zakladne bolnice u Zagrebu**. Ponatis iz Liječničkega Vjesnika, Zagreb 1931.

Časopis za zgodovino in narodopisje, XXVI. (1931), št. 1.—2. Izd. Zgodovinsko društvo v Mariboru.

F. S. Finžgar: **Pod svobodnim solncem**. 2 zvezka. 3. izdaja. Nova založba, 1931.

Letno poročilo Zadružne gospodarske banke v Ljubljani za leto 1930.

R. Wagner: **Poglejmo v Beneško Slovenijo**. Mladinska knjižnica, III. Slomškova zveza, Ljubljana 1931.

Ivan Cankar: **Zbrani spisi**, XII. zv. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Nova založba, Ljubljana, 1931.

Dr. Fr. Grivec: **Fjodor M. Dostojevskij in Vl. Solovjev**. Ljubljana 1931.

E. Brieux-J. Šolar: **Rdeča suknja**. Igra v 4 dejanjih. Mohorjeva knjižnica, 31. Družba sv. Mohorja v Celju, 1931.

Arh. J. Mesar-arh. I. Spinčič: **Stanovanje**. Ljubljana. Jugoslovanska knjigarna, 1931. Zbirka Kosmos.

Dr. Milan Ivšič: **Ideja racionalizacije** i njezin medunarodni karakter. Zagreb 1931.

Izvestje o šolskem letu 1930-31. Škofijska klasična gimnazija v Št. Vidu nad Ljubljano. 1931.

E. Koschmieder: **Die slavische Abteilung der Staats- und Universitätsbibliothek Breslau**. 1930.

Dr. Gr. Čremošnik: **Nalazi iz rimskog doba** na Stupu kod Sarajeva. Sarajevo, Državna štamparija, 1930.